

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ УКРАЇНИ
КАФЕДРА ТУРИЗМУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня бакалавра
за спеціальністю 242 Туризм,
освітньою програмою «Туристично-екскурсійне обслуговування»

на тему: **«ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАПОРІЗЬКОЇ
ОБЛАСТІ: ПРІОРИТЕТИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ»**

здобувача вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня
Макеєвої Анастасії Олександрівни

Науковий керівник: Бабушко С. Р.
доктор педагогічних наук, професор

Рецензент: Забалдіна Ю. Б.,
кандидат економічних наук, доцент,
кафедра туризму Національного
університету фізичного виховання і
спорту України

Рекомендовано до захисту на засіданні
кафедри (протокол № 10 від 14.05.2021 р.)

Завідувач кафедри: Бабушко С. Р.
доктор педагогічних наук, професор

(підпис)

Київ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3-6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ	7-33
1.1. Базові терміни дослідження.....	7-14
1.2. Висвітлення досліджуваного питання у науковій літературі..	14-19
1.3. Туристично-краєзнавчі ресурси Запорізької області.....	19-33
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТУРИСТИЧНИХ	
РЕСУРСІВ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	34-61
2.1. Діагностика розвитку туристичної інфраструктури досліджуваної області.....	34-45
2.2. Аналіз стану конкурентоспроможності туристичного потенціалу Запорізького краю.....	45-51
2.3. Нематеріальна культурна спадщина ЮНЕСКО в Запорізькій області.....	52-61
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	
ТУРИЗМУ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	62-81
3.1. Проблеми збереження туристичного потенціалу Запорізького краю.....	62-70
3.2. Перспективи розвитку інфраструктури та розвитку туризму досліджуваної області.....	70-81
ВИСНОВКИ.....	82-85
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ.....	86-93
ДОДАТКИ.....	94-110

ВСТУП

Актуальність теми полягає в тому, що розвиток туризму в Україні є однією з найперспективніших галузей національної економіки, яка дозволить забезпечити значний внесок в економіку держави у вигляді нових робочих місць, збільшення надходжень від зовнішньоекономічної діяльності та поповнення державного бюджету через сплату податків.

Через пандемію COVID-19 і введеного карантину, туристична галузь стала однією з тих, що постраждали найбільше. Туристичні мандрівки різко призупинились через скасування авіарейсів і закриття кордонів. У Всесвітній туристичній організації ООН (ЮНВТО) зазначають, що у 2020 р. міжнародний туризм скоротився на 72%, тим самим привівши до втрати 935 млрд дол. США експортних доходів. Такий показник в 10 разів перевищує збиток, який понесла туристична галузь в 2009 р. через глобальну економічну кризу [19].

У 2019 р. Україну відвідало 13,6 млн іноземних туристів. За даними Всесвітньої туристичної організації, іноземні громадяни витратили в Україні 1,4 млрд дол. США, що становить 8,8% ВВП країни [30].

Разом з тим експерти ВТО прогнозують, що туристична індустрія відновиться після коронавірусної кризи упродовж двох років [19]. Тому тема дослідження залишається актуальною, а звернення до Запорізької області та її туристично-краєзнавчих ресурсів зумовлено тим, що край має змогу вийти з карантинних реалій значно скоріше за рахунок свого потужного туристичного потенціалу та низки гравців туристичного бізнесу, які вже поступово відновлюють свою роботу, змінюючи формати та розробляючи оптимальні варіанти організації турів.

Територія Запорізького краю є достатньо перспективною для розвитку туристичної сфери, оскільки основу привабливості області складають як історико-культурні пам'ятки, так і природні умови, що сприяють розвитку багатьох видів туризму. У ньому сконцентровані численні можливості для пізнавального, оздоровчого, пляжного, активного, ділового та сільського туризму. Відсутність привабливого туристичного іміджу та необхідність докладання зусиль для більш

широкого використання туристичного потенціалу Запорізької області обумовлює актуальність досліджуваного питання.

Постановка проблеми. Зважаючи на викладене вище, розкриття туристично-краєзнавчого потенціалу області, аналіз його сучасного стану та окреслення перспективних напрямів розвитку є надзвичайно актуальними і сприятимуть забезпеченню підвищеного рівня якості життя населення, стануть фактором зниження безробіття у області та стабілізують економічне зростання. Також це слугуватиме розвитку новітніх видів туризму та зумовить появу нових туристично-екскурсійних маршрутів з включенням до них унікальних та досі ще маловідомих об'єктів.

Ступінь розробленості теми. Проблематиці дослідження туристично-краєзнавчого потенціалу приділено увагу в працях вітчизняних науковців. Серед них, зокрема І. Арсененко, Г. Бегуліна, Л. Донченко, Є. Варава, О. Марченко, О. Олійник, В. Півень, Є. Рюміна, В. Язіна, А. Ткаченко, І. Чуєва, Ю. Юхновська, І. Гірняк та ін. Значну увагу приділено дослідженню базових термінів сфери туризму (О. Любіцева, С. Попович, Г. Захарченко, Г. Річардс, О. Дурович тощо), та проблемним аспектам професійного розвитку фахівців туристичної сфери, що були продемонстровані у наукових працях С. Бабушко. Аспекти дослідження нематеріальної культурної спадщини Запорізької області та України загалом, висвітлювалися в роботах таких вчених як, О. Арабаджи, Ю. Бережна, А. Гаврилюк, О. Дутчак, В. Шикеринець та Н. Кудерська. Однак недостатньо висвітленою залишається питання комплексного дослідження маловідомих туристичних дестинацій краю та об'єктів нематеріальної культурної спадщини в Запорізькій області. Саме зазначена обставина й спонукала автора обрати для свого наукового дослідження цю тему.

Метою кваліфікаційної роботи є всебічне дослідження туристично-краєзнавчого потенціалу та інфраструктури туризму в Запорізькій області. До кола наукових інтересів автора увійшли також питання сучасного стану та перспектив розвитку туризму на території досліджуваної області.

Для реалізації зазначеної мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

- визначити поняття і сутність базових термінів дослідження;
- висвітлити аспекти дослідження туристично-краєзнавчого потенціалу області у науковій літературі;
- проаналізувати туристично-краєзнавчі ресурси Запорізького краю;
- дати діагностику розвитку туристичної інфраструктури досліджуваної області;
- здійснити аналіз стану конкурентоспроможності туристичного потенціалу Запорізького краю;
- дослідити нематеріальну культурну спадщину ЮНЕСКО в Запорізькій області;
- визначити проблеми збереження туристичного потенціалу області;
- окреслити перспективи розвитку інфраструктури та розвитку туризму Запорізького краю.

Об'єктом дослідження є туристично-краєзнавчий потенціал Запорізької області.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні аспекти розвитку туристично-краєзнавчого потенціалу Запорізької області.

Методи дослідження. Для теоретичного висвітлення дослідження використовувалися друковані та електронні видання зарубіжних та вітчизняних науковців, законодавчі та нормативні акти, матеріали Державного комітету статистики України, дані офіційних веб-сайтів, зокрема дані ЮНВТО. Для того, аби досягнути поставленої мети, були використані такі методи: аналізу, синтезу, порівняння, статистичний та проблемно-орієнтовний. Вони допомогли дослідити структуру, стан, динаміку ринку туристичних послуг, ефективність функціонування суб'єктів туристичної діяльності, а також вивчити проблеми розвитку та обґрунтувати шляхи їх вирішення; прогностичний метод, що уможливив визначення напрямів підвищення рівня розвитку туристичних послуг в Запорізькому краю.

Теоретичне значення виконаного дослідження полягає у формуванні теоретичних і практичних засад регіонального розвитку туристичної діяльності та визначенні пріоритетних напрямів розвитку туристично-краєзнавчого потенціалу Запорізької області.

Практична значимість роботи полягає у тому, що її результати можуть слугувати для підвищення ефективності господарської діяльності підприємств сфери туризму Запорізької області. Також можуть бути використані у викладанні фахово-орієнтованих дисциплін за спеціальністю 242 Туризм (Актуальні проблеми розвитку туризму, Туристичне краєзнавство, Спеціалізований туризм, Організація активного туризму, Географія туризму та ін.), а також при здійсненні здобувачами курсових досліджень з вивчення туристично-краєзнавчих ресурсів певної області.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи була здійснена на I Міжнародній конференції здобувачів та молодих вчених «Розвиток туристичної галузі та індустрії гостинності: проблеми, перспективи, конкурентоздатність», проведеній 25 березня 2021 р. в університеті імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро); під час засідання круглого столу «Розвиток сталого туризму: виклики і можливості для туристичного та готельно-ресторанного бізнесу», організованому 14 квітня 2021 р. на базі кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу Одеського національного економічного університету (м. Одеса). Опубліковано тези доповідей «Аналіз туристичних ресурсів Пологівського району Запорізької області» та «Тенденції розвитку ресторанного бізнесу в умовах пандемії» у збірниках матеріалів вказаних наукових заходів.

Обсяг і структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів та висновків й викладена на 85 сторінках. Вона містить додатки, список використаної літератури та джерел, а також 15 таблиць і 8 рисунків. У процесі написання роботи автором було опрацьовано 82 наукових джерела, з них 2 англійською мовою.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ

1.1. Базові терміни дослідження

Індустрія туризму є відносно новою сферою і напрямом, що динамічно розвивається. Формування і розвиток будь-якої галузі, перш за все, знаходить своє відображення у виникненні нової термінології. Для позначення нових понять, що поступово виникають у зв'язку зі значними змінами в суспільстві, утворюються нові терміни, які зазвичай є словами-запозиченнями з інших мов.

В умовах сьогодення неабиякої актуальності набуває проблема трактування та розуміння сучасної туристичної термінології. Це проявляється як серед працівників туристичної сфери, так і поміж потенційних споживачів туристичних послуг.

Як зазначає вчена з питань важливості дослідження термінів у сфері туризму С. Бабушко, нині ринок праці диктує нові, більш високі вимоги до рівня кваліфікації сучасних фахівців. І тому, більшість підприємств відчувають гостру потребу у кваліфікованих спеціалістах, здатних професійно розвиватися та відповідати все зростаючим вимогам ринку до їх кваліфікації та професійних знань [12, с. 126].

Тому, на думку автора, важливим є формування належного понятійно-термінологічного апарату, бо його вивчення та тлумачення це – найважливіша умова успішної професійної діяльності та організації подорожей. Доречним є те, що належно сформований лексикон сфери туристичних послуг може вважатися впливовим чинником масової комунікації.

У ході дослідження автор вважає доцільним висвітлити такі базові терміни сфери туристичних послуг як «туризм», «туристична індустрія», «туристично-краєзнавчий потенціал», «туристичний продукт», «туристичні ресурси» (матеріального та нематеріального спрямування), «нематеріальна культурна спадщина», «туристична дестинація» та «туристичний ринок». Такий вибір,

насамперед, зумовлений предметом дослідження й охоплює як загальні, так і специфічні терміни, що допоможуть розкрити тему дослідження.

У Законі України «Про туризм» (1995 р.) поняття «туризм» трактується як тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування [30]. У своєму дослідженні автор буде притримуватися саме цього визначення. Іншим загальноприйнятим терміном є термін «туристична індустрія».

Традиційно під туристичною індустрією розуміють «сукупність готелів й інших засобів розміщення, засобів транспорту, об'єктів пізнавального, ділового, оздоровчого, спортивного й іншого призначення, організацій, що здійснюють туроператорську й турагентську діяльність, а також організацій, що надають екскурсійні послуги й послуги гідів-перекладачів» [39]. Сукупність послуг та товарів туристичного призначення створює поняття «туристичний продукт».

Поняття «туристичний потенціал» є одним з найбільш використовуваних у вітчизняній туристичній науці і практиці. Однак, як свідчить здійснений автором огляд наукової та довідкової літератури та джерел з проблеми дослідження, поки що немає єдиного загальноприйнятого змісту цього терміну.

Український науковець Г. Захарченко зазначає, що туристичний потенціал – це «сукупність різних матеріальних та нематеріальних потенціалів, які формують туристичний інтерес на певній території та стають основою діяльності з виробництва та використання туристичного продукту і необхідні для управління, контролю та розвитку виробництва та споживання продукції в туристичному комплексі території відповідно до принципів сталого економічного розвитку» [29, с. 5].

Також слід врахувати позицію Г. Андрєєвої та П. Коваль, які у своїх наукових дослідженнях доводять, що поняття «туристичний потенціал території» є досить ємним та багатоаспектним, й означає «сукупність природних, етнокультурних та соціально-історичних ресурсів», та демонструє «наявну господарську і комунікаційну інфраструктури території, що служать чи можуть служити передумовами розвитку певних видів туризму» [4, с. 117].

З огляду на вказане, туристичний потенціал ілюструє, у певному значенні, просторове поєднання природних, громадських і природно-суспільних ресурсів, резервів і можливостей для організації та здійснення туристичної діяльності. Він включає в себе:

- природні ресурси (клімат території, рельєф, ландшафти, унікальні екосистеми);
- пам'ятки культури, історії та археології;
- інфраструктуру туризму;
- матеріально-технічну базу [64, с.124].

Усі вищеперераховані групи та їх компоненти пов'язані між собою, і відсутність хоча б одного з них робить неможливим розвиток туризму в цілому.

Далі автор пропонує проаналізувати наявні трактування вітчизняних й зарубіжні науковців поняття «туристичний продукт».

Згідно з Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» від 14.07.2020 р., туристичний продукт – попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо) [60].

Вітчизняні та зарубіжні науковці тлумачать цей термін по-різному, в залежності від підходу. Нижче автором наведено кілька визначень «туристичного продукту». Так, вітчизняний науковець О. Бейдик вважає, що туристичний продукт – це «набір послуг, що входять у вартість туристичної поїздки за певним маршрутом з комплексним обслуговуванням» [15, с. 95].

Науковці М. Мальська, В. Худо та В. Цибух окреслюють туристичний продукт як «упорядковану сукупність туристичних послуг, робіт і товарів (пакет туристичних послуг), що складається як мінімум з двох або більше одиничних чи

множинних туристичних послуг, робіт, товарів і засобів забезпечення, інших туристичних ресурсів, достатніх для задоволення потреб туристом» [44, с. 29].

На переконання відомої дослідниці проблем туризму О. Любіцевої, туристичний продукт – це «комплекс туристичних послуг, благ та товарів, що забезпечують реалізацію мети подорожі. Туристичний продукт у формі туру виступає товаром на туристичному ринку» [43, с.116].

Натомість зарубіжні дослідники А. Дайан, Ф. Букерель, Р. Ланкар та Р. Олл'є відмічають, що туристичний продукт одночасно являє собою сукупність складних різнорідних елементів: природних ресурсів, культурних, архітектурних та історичних пам'яток, технологічних можливостей, які можуть привабити туриста та простимулювати його здійснити подорож; обладнання, яке саме по собі не є чинником, що впливає на мотивацію подорожі, але за його відсутності виникають численні перешкоди для можливої подорожі (засоби розміщення туристів, ресторани, кафе, необхідне обладнання для відпочинку та занять спортом); можливості пересування, які у певній мірі залежать від моди на різні види транспорту, що використовуються туристами. Такі можливості оцінюються скоріше з точки зору їх економічної доступності, ніж з точки зору швидкості пересування [1, с. 341].

З наведеного переліку визначень видно, що до поняття «туристичний продукт» науковці підходять з позицій соціального та соціально-економічного підходу. Спільним у вказаних визначеннях є те, що всі дослідники розглядають це поняття, як комплекс товарів і послуг. На думку науковців основними чинниками, які впливають на формування самого туристичного продукту є географічне положення, соціокультурний розвиток населення та економічний стан.

Формування туристичного продукту базується на цільовому і раціональному використанні туристичних ресурсів. Відтак, наступним терміном, який доцільно розглянути, є «туристичні ресурси». Як правило, під туристичними ресурсами розуміють закономірне поєднання природи, історико-культурних та соціально-економічних чинників, що є умовою задоволення, оздоровчо-

спортивних та пізнавальних потреб людини. До туристичних ресурсів, за твердженням знаного вітчизняного туризмознавця С. Поповича, відносяться:

- природні ресурси;
- історичні та культурні ресурси;
- соціально-економічні умови та ресурси;
- географічне положення, розвиненість транспорту, тощо [59, с. 42].

Традиційно, до матеріальних туристичних ресурсів прийнято включати природні та суспільні [72]. У Додатку А репрезентовано структуру туристичних ресурсів в її традиційному розумінні.

У своїй праці нідерландський вчений Г. Річардс зазначає, що існує перехід від матеріальних до нематеріальних туристичних ресурсів, що пояснюється перебігом від сталих атракціонів до більш інтерактивних та духовних переживань [81, с. 78].

Своєрідною формою туристичного ресурсу, на думку автора, можна вважати також і нематеріальну культурну спадщину, адже її елементи є потенційними складниками популярних туристичних маршрутів і туристичних брендів.

Визначення поняття «нематеріальна культурна спадщина» наведено у Конвенції ЮНЕСКО. Цей термін означає «ті звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, певні знаряддя, предмети й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремими особами як частина їхньої культурної спадщини» [31].

Важливо, що нематеріальна культурна спадщина передається від покоління до покоління, постійно відтворюється та оберігається певними спільнотами та групами.

Схожості у цьому понятті дотримується й вчена Ю. Бережна, яка вважає, що нематеріальна культурна спадщина є «головним чинником розвитку традиційної культури, духовно-творчого потенціалу етносів, складовою міжнародного іміджу держави, проявом локальної ідентичності місцевості» [17].

Оскільки «нематеріальна культурна спадщина» є відносно новим терміном у туристичній науці, він не завоював поки що багато прихильників чи опонентів. Тому праці, присвячені цьому явищу у вітчизняному науковому просторі, доволі нечисленні. Науковці притримуються визначення, запропонованого у Конвенції ЮНЕСКО. У своєму дослідженні автор також буде послуговуватися терміном «нематеріальна культурна спадщина» у його трактуванні, запропонованим ЮНЕСКО.

Споживання туристичного продукту, зазвичай, здійснюється у визначеному туристом місці, тобто означене територіально. Цю місцевість доречно іменувати туристичною дестинацією.

В «Оксфордському словнику понять і термінів» поняття «дестинація» трактують як «місце, куди в даний час направляються люди або предмети» [82].

Офіційні джерела дають схожі визначення туристичної дестинації. Так, Всесвітня туристична організація (UNWTO) вважає туристичну дестинацію основним місцем призначення туристичної поїздки, територію, відвідання якої посідає центральне місце у вирішенні подорожувати [19]. Іншими словами, дестинація є визначальним елементом туристичної системи і розглядає її як провідний чинник у системі формування та доставки турпродукту.

У межах терміну «туристична дестинація» UNWTO розглядає також і поняття «місцева туристична дестинація» й розуміє її як фізичний простір, в якому відвідувач проводить не менше однієї ночі, включає турпродукти, допоміжні послуги та пам'ятки, а також туристські ресурси, відвідування яких разом з дорогою туди і назад займає не менше одного дня. Варто зазначити, що вона має фізичні та адміністративні межі, які визначають форму її управління, а також імідж і репутацію, що впливають на її конкурентоспроможність на туристичному ринку. Місцеві дестинації, як правило, співпрацюють з територіально близькими об'єктами, підприємствами і громадами, можуть частково збігатися і, тісно взаємодіючи, утворювати більші дестинації [19].

У редакції Закону України «Про туризм» від 18.11.2003 р. зазначається, що «дестинація (туристична) – місце призначення туристичної подорожі (туристичної

поїздки, туру, екскурсії), місце відвідування (територія, місцевість, місто, населений пункт, туристичний центр) особами, які не проживають постійно в даній місцевості і не належать до категорії місцевого населення» [60]

Таким чином, трактування туристичної дестинації у міжнародних та вітчизняних офіційних документах є подібними.

Реалізація створеного туристичного продукту відбувається на туристичному ринку. Його суть можна розкрити з різних боків, розглядаючи дане явище як економічні відносини, суспільно-економічне явище чи як систему. Згідно з першим підходом, туристичний ринок – це «економічні відносини між виробниками і споживачами туристичного продукту на ринку, що полягають у процесі перетворення туристично-екскурсійних послуг у гроші, і назад – перетворення грошей у туристично-екскурсійні послуги» [2, с. 59].

Дослідник проблем маркетингу в туризмі О. Дурович зауважує, що «туристичний ринок як суспільно-економічне явище об'єднує попит і пропозицію для забезпечення процесу купівлі-продажу туристичного продукту в даний час і у даному місці» [25, с. 113].

З погляду третього підходу – «система світогосподарських зв'язків, у якій здійснюється процес перетворення туристично-екскурсійних послуг у гроші і оберненого перетворення грошей в туристично-екскурсійні послуги» [38, с. 151].

Як і в будь-якого іншого, в основі туристичного ринку лежать закони попиту і пропозиції. Тому варто розглянути ці поняття також, тим більше, що автор буде користуватися цими термінами у своєму дослідженні. Традиційно туристичний попит сприймається як певна потреба суспільства в наданні туристичних послуг. Під туристичною пропозицією розуміють спроможність підприємств туристичного спрямування виробити та надати туристичний продукт. Таким чином, туристичний ринок являє собою взаємодію чотирьох ключових елементів: конкуренції, попиту, пропозиції та ціни [18, с. 54].

Таким чином, проаналізувавши базові терміни дослідження, варто наголосити на тому, що зарубіжні та вітчизняні науковці мають різні погляди та пояснення деяких термінів. Водночас, трактування більшості термінів є схожими,

що свідчить про сформованість понятійно-категоріального апарату досліджень з туристичної проблематики.

1.2. Висвітлення досліджуваного питання у науковій літературі

Дослідження туристично-краєзнавчого потенціалу та ресурсів наразі є досить актуальним та значущим. Адже це надає змогу всеохоплююче та різносторонньо оцінити сучасний стан туристичної сфери у області та спрогнозувати перспективні напрями розвитку туризму, усунувши наявні проблеми, які стримують повноцінний розвиток та функціонування цієї галузі.

Проблемі вивчення та дослідження туристичних ресурсів присвячена значна кількість наукових праць серед дослідників. У науковій літературі висвітлюється суть поняття «туристичні ресурси», використовуючи різні підходи.

Зокрема, французький економіст П. Дефер розглядає туристичні ресурси як «сукупність природних і створених людиною ресурсів та всі види людської діяльності, які викликають інтерес туристів незалежно від навколишньої ситуації» [73, с. 548]. Науковець поділяє туристичні ресурси на чотири групи: гідром (водні об'єкти), фітом (земля, природа), літом (створені працею людини), антропом (нематеріальні види людської діяльності) (рис. 1.1.).

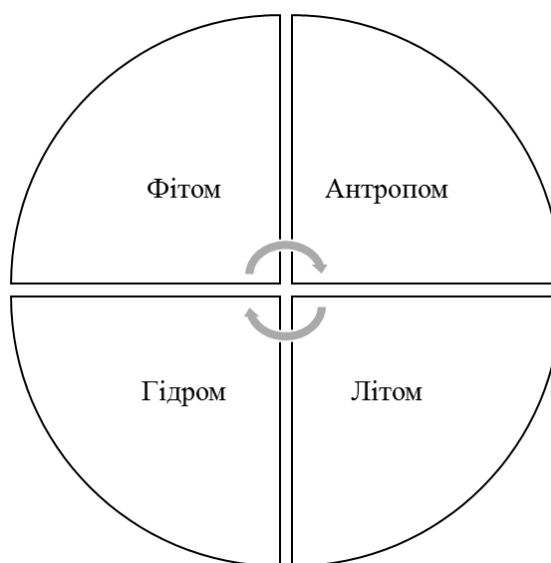

Рис. 1.1. Взаємозв'язок груп туристичних ресурсів (за П. Дефером).

Джерело: розроблено автором за [47].

Рівнозначної точки зору дотримується й Х. Кріппендорф. Він вважає, що особливу роль відіграють такі природні ресурси як: клімат, пейзаж, топографія, флора та фауна, географічне розташування. Важливість природних ресурсів для створення та подальшого розвитку туристично-краєзнавчого потенціалу певної території ґрунтується на безпосередній зацікавленості туризму в стабільному збереженні та покращенні природного середовища [73, с. 601].

Зважаючи на вищезазначене, доречно зауважити, що туристичні ресурси часто розглядають за приналежністю до відповідних компонентів природного середовища (кліматичних, водних, лісових тощо), функціонального призначення, ступеня вивченості та оцінки. А категорію соціально-економічних туристичних ресурсів утворюють історико-культурні об'єкти та явища (етнографічні, політичні та виробничі).

Не менш популярними, серед наукових праць, є дослідження польського економіста М. Труасі. Так, науковець-економіст М. Труасі розглядає туристичні ресурси як «сукупність природних, створених працею людини та «додаткових» ресурсів для послуг, які охоплюють інфраструктуру району і всі підприємства з прийому та обслуговування туристів» [73, с. 623]. Класифікуючи туристичні ресурси, вчений впровадив їх поділ на створені та не створені працею людини. Таким чином, М. Труасі виокремлює три групи туристичних ресурсів: природні – як «потенційний туристичний капітал», туристичні ресурси, створені працею людини та додаткові туристичні ресурси (зокрема, інфраструктура, туристичні зручності тощо) [73, с. 623].

Аналіз наукової літератури і джерел, присвячених туристично-краєзнавчим ресурсам, свідчить, що цим питанням займалися вітчизняні автори О. Арабаджи, І. Арсененко, Є. Варава, Є. Гірняк, Л. Донченко, І. Донець, О. Олійник, О. Марченко та Ю. Юхновська.

У наукових працях досліджуване питання подається у вигляді аналізу природних та історико-культурних ресурсів Запорізького краю. Матеріал викладається почергово, з урахуванням всіх необхідних аспектів і характеристик туристичних ресурсів. У деяких працях ще пропонується оцінка вказаних ресурсів

з точки зору розвиненості туристичної галузі у досліджуваній області, зокрема у дослідженнях О. Олійника, Ю. Юхновської та І. Арсененко [54, 77, 8].

Дослідниця з питань проблематики туристичної індустрії О. Марченко зазначає, що «конкурентною перевагою туристичного потенціалу краю є унікальне поєднання природних умов, ландшафтів, різноманітних рекреаційних ресурсів із низкою емоційно потужних пам'яток історії, археології, монументального мистецтва та архітектури» [46, с. 137]. На думку автора, саме цей аспект й формує появу та розвиток перспективних видів туризму.

Якщо говорити про перспективні напрями розвитку певних видів туризму в досліджуваній області, то тут виникають певні розбіжності. Так, на думку О. Марченко, перспективним є розвиток сільського туризму, бо саме він «здійснює позитивний вплив на відродження, збереження і розвиток місцевих народних звичаїв, промислів, пам'яток історико-культурної спадщини, а також розширює канали реалізації продукції підсобного господарства селянина» [46; с. 140]. Автору імпонує це твердження, адже втілення запропонованого напрямку забезпечить збільшення перспектив подальшого розвитку сільського туризму у сільській місцевості і пришвидшить розвиток туристичної діяльності.

Натомість, інші вітчизняні науковці І. Арсененко, Л. Донченко та Є. Варава стверджують, що розвиток саме культурного туризму є перспективним та сприятиме майбутньому збільшенню чисельності туристичних потоків. Провівши дослідження специфіки попиту і пропозиції на туристичну діяльність з метою ознайомлення з культурними об'єктами та подіями, науковці зазначили найпоширеніші програми культурного спрямування Запорізького краю [8, с. 187]. Їх стислий опис представлено у таблиці (табл. 1.1), акцентуючи увагу на діяльності туристів.

Більшість вчених у своїх наукових працях вказують на те, що Запорізький край має багатий туристично-краєзнавчий потенціал, який можна та необхідно використовувати у розвитку туристичної галузі, але, на жаль, попри низку перешкод, він споживається не повною мірою.

Програми культурного спрямування Запорізького краю

<i>№ з/п</i>	<i>Спрямування</i>	<i>Діяльність туристів</i>
1	Історичне	– відвідування історичних пам'яток та пам'ятних місць; – відвідування тематичних лекцій з історії розвитку Запорізького козацтва.
2	Подієве	– участь у постановочних культурних заходах; – участь фестивалях, святах.
3	Релігійне	– відвідування культових споруд, місць паломництва; – відвідування тематичних лекцій з релігії; – знайомство з релігійними традиціями, звичаями та обрядами народів.
4	Археологічне	– відвідування місць розкопок, пам'яток давнини; – участь у археологічних експедиціях.
5	Етнографічне	– знайомство з культурою етносу; – ознайомлення з предметами та явищами етнічної культури, побутом, фольклором тощо.
6	Етнічне	– відвідування батьківщини предків; – знайомство з культурою спадщиною свого народу.
7	Антропологічне	– знайомство з сучасною «живою культурою».
8	Екологічне	– відвідування природно-культурних пам'яток та ансамблів; – участь у культурно-екологічних заходах і програмах.
9	Наукове	– участь у наукових експедиціях, конференціях.
10	Промислове	– відвідування промислових і сільськогосподарських підприємств.
11	Гастрономічне	– ознайомлення з традиційною кухнею народів і народностей; – участь у майстер-класах з виготовлення продовольчої продукції.

Джерело: [8, с. 187].

Саме тому запорізький вчений О. Олійник зазначає, що Запорізька область, володіючи великим туристичним потенціалом, нині має порівняно нерозвинену туристичну інфраструктуру, що не дозволяє істотно збільшити розвиток як вітчизняного, так й іноземного туризму [54, с. 98]. Вчений детально описує стан матеріальної бази туризму і визначає проблеми, вирішення яких сприятиме істотному розширенню мережі туристичних дестинацій та покращить якість надання туристичних послуг області.

Натомість, з позитивної точки зору це питання узагальнили дослідники проблем курортів Азовського моря Є. Гірняк та Ю. Юхновська, вказавши, що Запорізька область, маючи такий туристичний та курортно-рекреаційний потенціал, повинна виходити на світовий ринок туризму через залучення іноземних туристів та інвесторів. Автори вивчають механізми збільшення доходів, узагальнюють питання розробки інвестиційних пропозицій на досліджуваній території та аналізують стан туристичної інфраструктури в області [77, с. 41].

Схожої думки дотримуються й науковці О. Бейдик, О. Топалова та Л. Прохорова, вважаючи що Запорізький край має безліч чинників для належного розвитку туристичної галузі, а саме значний туристичний потенціал, соціально-економічні передумови та доволі розвинену транспортну інфраструктуру. У науковій праці вчені зосереджують увагу на виявленні пріоритетних напрямів розвитку в районах області та передумовах формування туристичних дестинацій [16, с. 38].

Дослідниця О. Марченко зазначає, що забезпечення сталого розвитку туристичної галузі в області має базуватися на модернізації інфраструктури туристичної та курортно-рекреаційної сфери. Автор ідентифікує основні проблеми курортно-туристичної галузі, пропонує шляхи їх вирішення з урахуванням зарубіжного досвіду та надає рекомендації щодо ключових пріоритетів розвитку туризму [45, с. 188].

Отже, аналіз досліджуваного питання у науковій літературі дає підстави для висновку, що туристично-краєзнавчий потенціал Запорізького краю наразі висвітлено не в повному обсязі. В основному, у своїх працях, вчені акцентують

увагу на соціально-економічних передумовах розвитку туристичної галузі, узагальнюють проблеми інфраструктури курортно-рекреаційної сфери та недостатньо розвиненої туристичної інфраструктури області.

1.3. Аналіз сучасного стану розвитку туризму в Запорізькій області

Реалізацією державної політики в сфері туризму на території краю опікується обласна державна адміністрація, у складі якої діє спеціальний структурний підрозділ – Департамент культури, туризму, національностей та релігій.

Основними функціями зазначеного підрозділу є:

- освоєння нових рекреаційно-курортних зон та територій, що мають туристичний потенціал;
- створення сучасної туристичної інфраструктури;
- підвищення якості муніципальних і комерційних послуг;
- підвищення ефективності використання історико-культурних, природних, лікувальних та рекреаційних ресурсів;
- інформаційне та рекламне забезпечення туристичної сфери;
- впровадження кооперації для розвитку туризму [34].

З метою розвитку туристично-краєзнавчого потенціалу Запорізької області на державному рівні сформульовано пріоритетні напрями розвитку туристичної сфери. На офіційному сайті структурного підрозділу окреслені тенденції, провідне місце серед яких займають:

- освоєння нових курортно-рекреаційних територій, які мають туристичний потенціал;
- модернізація діючих туристичних об'єктів курортно-рекреаційних закладів;
- стимулювання розвитку перспективних напрямів туризму;
- підвищення якості надання туристичних послуг;
- розширення та вдосконалення асортименту туристичних послуг;
- створення високоякісної рекламної кампанії місцевого туристичного продукту та внутрішньому та зовнішньому ринках;

– формування та запуск нових туристичних кластерів [23].

Нині районні державні адміністрації під координуванням Департаменту культури, туризму, національностей та релігій займаються створенням туристичних кластерів. Метою їх формування є значне підвищення конкурентоздатності Запорізького краю на туристичному ринку та стимулювання інновацій в туристичній галузі. На сьогодні реалізується чотири туристичні кластери у межах області, а саме Мелітопольський туристичний кластер, «Від Січі до Махнограду», туристичний кластер «Запоріжжя» та кластер культури та подієвого туризму «АРТ-ПРОСТІР».

У сучасних умовах розвитку туризму створення туристичних кластерів є можливістю більш ефективного використання наявних туристичних ресурсів та зумовлює збільшення якості надання туристичних послуг в області.

Запорізький край має багато цікавих туристичних об'єктів та дестинацій, тож може задовольнити будь-які потреби туриста. Нині найрозвиненішими в межах досліджуваної території є такі види туризму: сільський, екологічний, лікувально-оздоровчий, курортний, подієвий, військовий та віртуальний. Надалі автор приділить увагу характеристиці головних аспектів розвитку кожного з окреслених видів туризму.

Протягом останніх років у області з особливою ініціативою розвивається сільський туризм. Щорічно створюються його нові осередки та удосконалюються вже наявні, таким чином заохочуючи та приваблюючи все більше туристів. Станом на 2020 р. у області функціонує 37 садиб, які пропонують відвідувачам різноманітний відпочинок [9, с. 245].

Найбільша кількість осередків сільського туризму сконцентрована у Бердянському та Мелітопольському районах. У Приморській та Приазовській територіальних громадах користуються популярністю фотополювання на птахів та риболовля (с. Чкалове, с. Новокостянтинівка, с. Салтичія). Варто зазначити, що у багатьох садибах сільського туризму є контактний зоопарк («AQUAZOO-Петрополь», «Хутор Петерсона», «Єнтова хата»). Також більшість з них

приваблює туристів тим, що відтворює побут українського села та історичний портрет запорізького селянина (с. Гусарка) [33].

Задля ефективного та стабільного розвитку цього виду туризму, у межах Комплексної програми розвитку малого і середнього підприємництва діють два освітні проєкти, що надають всебічну методологічну підтримку із започаткування та ведення діяльності зеленої садиби. Також функціонує проєкт «Школа агротуризму», який має на меті надання знань з організації сільського туризму, створення успішного бізнесу в умовах екологічно чистого сільського господарства та тваринництва. Окрім цього, продовжує діяльність проєкт «Етносело» – залучення до організації сільського туризму людей з обмеженими можливостями, для сприяння підвищенню зайнятості малорухливих груп населення [42].

Із липня 2020 р. Запорізький край увійшов у великий проєкт EXCELTOUR, який стосується поліпшення досконалості управління у сільському туризмі і туристичній галузі, зокрема. Цей проєкт передбачає участь шести міжнародних організацій з п'яти держав. Це дві організації, які представляють громадські туристичні об'єднання з Румунії і Вірменії, два муніципалітети з Греції і Туреччини і дві організації з підтримки підприємництва – це Грецька торгово-промислова палата і регіональний фонд підтримки підприємництва в Запорізькій області, який представляє Україну [42].

Екологічний туризм у області з кожним роком стає дедалі популярнішим, завдяки чималій кількості об'єктів та територій природно-заповідного фонду, які вже використовуються і можуть бути задіяні не лише для звичного всім відпочинку, але й для релаксації після міського способу життя на природі, вміння виживати в умовах дикої, незайманої природи, підвищення екологічної культури населення, особливо молоді, знайомства з природою рідного краю. Задля більшого просування екологічного туризму, з нещодавніх пір його почали активно поєднувати з пригодницьким, екстремальним, спортивним та фототуризмом. Для конкретизації варто навести приклади подібних видів туризму: походи на природоохоронних територіях, ходіння на байдарках та

вивчення водної флори плавневої частини Хортиці, пішохідні екскурсії з навчальною метою (тобто, інформування стосовно рослинного та тваринного світу, скелелазіння з метою дослідження флори).

У межах Запорізької області діє ціла низка державних та громадських організацій, які займаються популяризацією екологічного туризму. До них відносяться Запорізький обласний центр туризму та краєзнавства учнівської молоді та його районні відділи у ОТГ, Запорізький обласний осередок Всеукраїнської молодіжної громадської організації «Національна Організація Скаутів України», громадська організація екологічної освіти АсЕко [36].

Розвиток етнічного туризму також є достатньо перспективним для області – він включає в себе ознайомлення з автентичним побутом населення, народними промислами, традиціями та обрядами. На території Запорізького краю представлена українська, а також болгарська і німецько-мінонітська етнічні культури. Однією з цілей відвідування та зацікавлення етнічним туризмом є роботи майстрів декоративно-прикладного мистецтва та художників-аматорів. Нині в області їх налічується понад 1,5 тис. осіб, серед них вишивальниці, різьб'ярі, гончарі, килимарниці, майстри, що займаються лозоплетінням та ін.[33].

Окремою перспективною галуззю туризму в Запорізькій області слід вважати курортний та лікувально-оздоровчий туризм. Як серед місцевих, так й поміж іноземних відпочиваючих великою популярністю користуються курорти в м. Бердянськ, смт. Кирилівка та м. Приморськ.

Аналізуючи результати досліджень, проведених мобільною компанією «Vodafone Україна», на морських курортах Запорізької області влітку 2020 р. побувало значно більше туристів, порівняно з 2019 р. Так, курорт Бердянськ відвідало на 37% більше відпочиваючих, а на курорті Кирилівка побувало на 55% більше туристів, ніж торік [37].

Таке зростання чисельності відвідуваності запорізьких курортів зумовлено пандемією COVID-19. Саме через впровадження карантинних обмежень та закриття кордонів, українці були значно обмежені у виборі напрямків для літнього відпочинку.

Лікувально-оздоровчий туризм, завдяки наявним природним ресурсам у межах області, розвивається у двох основних напрямках: бальнеологічному та грязелікувальному (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

**Основні напрями розвитку лікувально-оздоровчого туризму в
Запорізькій області**

<i>№ з/п</i>	<i>Напрями розвитку</i>	<i>Ресурсне забезпечення</i>	<i>Місцезнаходження</i>
1	Бальнеологічний напрям	Наявні джерела мінеральної води, які представлені такими основними бальнеологічними групами: вода лікувальна, азот і метан (група А), сульфідна вода (група Б), залізна, миш'якова вода з високим вмістом марганцю, міді, алюмінію (група В) та радонові води (група Д).	– родовище «Бердянське» (включає ділянки «Лазурний», «Бердянськ», «Нива», «Азов-1» та «Азов-3»); – родовище «Кирилівське».
2	Грязелікування	Наявні значні запаси лікувальної грязі, зокрема мулісті сульфатні грязі, мулісті грязі та ропа.	– о. Червоне та Велике; – затоки Азовського моря; – русла р. Великий та Малий Утлюк; – Утлюцький лиман; – Молочний лиман.

Джерело: розроблено автором згідно з даними [45, с.186].

Зараз дещо змінюється формат лікувально-оздоровчого туризму в області та з кожним роком збільшується чисельність відпочиваючих завдяки розширенню асортименту туристичних та лікувальних послуг в санаторно-курортних закладах оздоровлення. Але, попри вищезазначене, існує цілий ряд факторів, які стримують та призупиняють належний розвиток цього виду туризму.

По-перше, існує проблема фінансового та матеріального забезпечення санаторно-курортних закладів, зокрема це стосується застарілого обладнання та

номерного фонду. По-друге, це неефективність державної політики стосовно просування туристичних та рекреаційних послуг на туристичному ринку. По-третє, гостро стоїть питання відсутності кваліфікованих працівників, які б мали належну медичну освіту для роботи в лікувальних закладах на курортах Запорізького краю [45, с. 187].

Окремо доцільно виокремити проблему так званої «сезонності» функціонування та роботи курортних та оздоровчих закладів. Вони мають змогу повноцінно працювати лише в літній період. Це обумовлено тим, що об'єкти й обладнання з надання певних лікувально-оздоровчих послуг є несучасними та зношеними.

У рамках розвитку подієвого туризму на теренах досліджуваної області, все інтенсивніше проводяться різноманітні фестивалі. Відповідно до Стратегії розвитку туризму Запорізької області на 2021-2027 рр. саме розвиток фестивального туризму призведе до популяризації внутрішнього туризму, збереження етнічних та історичних традицій та заохотить громадян до культурного збагачення. Найбільший розвиток та проведення свят й фестивалів відбувся у 2018-2019 рр. У цей період часу було проведено такі фестивалі як Khortytsia Freedom, Zaporizhzhia Jazzy, Покрова на Хортиці, ОРКЕСТР-FEST, БІЗНЕС-FEST, Книжкова толока, «Черешнево!», «Ми – українські» та фестиваль вуличної їжі «Пікнік на Райдузі» [66].

Останнім часом, все частіше, у відвідувачів краю з'являється інтерес до об'єктів військової тематики – тобто, популярності набуває військовий туризм. На території області існує невичерпний потенціал для розвитку багатьох підвидів військового туризму. Військово-історичний туризм у межах області здійснюється по місцях бойової слави козаків (о. Хортиця, місця розташування Січей, Дніпровські пороги) – на острові збудований історико-культурний комплекс «Запорозька Січ», діє Кінний театр козацького мистецтва, а в м. Запоріжжя активною діяльністю займається клуб козацьких бойових мистецтв «Спас», який щорічно стає організатором різноманітних фестивалів та показових виступів та діє спеціалізований Музей Зброї, в якому можна побачити старовинні знаряддя

оборони. Також необхідним є виокремлення таких DESTИНАЦІЙ військового туризму, як місця бойових дій Громадянської війни та Батьківщини Нестора Махна – отамана та засновника Гуляйпільської селянської республіки; місць бойової слави Другої світової війни – оборони міст та сіл області, партизанських дій, форсування Дніпровського плацдарму у 1943 р. [54, с. 99].

Споживачам туристичних послуг військового туризму Запорізька область може запропонувати й польоти на військовій техніці, які організовує Запорізький авіа моторобудівний завод «Мотор Січ», що є виробником військових вертольотів «Чорна акула», які використовуються армією США. Природні умови області, тобто численні яри, байки та байрачні ліси, без перебільшень, дозволяють влаштовувати спостереження за військовими об'єктами та згуртовувати туристів, які будуть у повній військовій екіпіровці, у походи до лісу з метою розвідки.

Індустріальний вид туризму є досить унікальним, адже його може пропонувати лише декілька областей України. Серед них й, звичайно, Запорізька область, яка може запропонувати екскурсію на ДніпроГЕС, відвідування індустріальних об'єктів, ознайомлення з процесом виробництва на металургійних та машинобудівних підприємствах. У Європі нині набуває розвитку туризм виробничої спадщини – відвідування виведених зі строю промислових об'єктів – цей напрям можна використати і у м. Степногірськ – місті-супутнику, де знаходиться вже закритий гірничо-збагачувальний комбінат [63, с. 28].

Потужним потенціалом у розвитку вказаного виду туризму володіє ПАТ «Запоріжсталь» – один з провідних металургійних комбінатів України, історія якого сягає з 1933 р. Металургійне підприємство «Запоріжсталь» входить у топ 80 кращих підприємств світу. У 2017 р. було запроваджено ексклюзивну екскурсію «Steel'ne misto Z», що дає можливість ознайомитись з основними виробничими процесами комбінату, унікальними технічними прийомами, оглянути масштабні цехи, а також дізнатись про історію створення та сьогодення підприємства [32].

Яскравим прикладом маловідомого, проте достатньо перспективного індустріального туристичного об'єкта в області є Ботієвська вітроелектростанція (ВЕС), яка розташована у межах Мелітопольського р-ну. Це найбільша й

інноваційна ВЕС в Україні, яка охоче користується популярністю серед відвідувань туристами. У 2018 р. Ботієвська вітроелектростанція прийняла 1500 відвідувачів. Це ілюструє зростання зацікавленості населення до відновлюваної енергетики в цілому, тому що вона продукує екологічно чисту електроенергію для України [26].

У період 2017-2019 рр. в області збільшилася кількість невеликих, проте цікавих та автентичних підприємств і виробництв. Нині користується попитом у місцевого населення можливість побачити виробництво різних алкогольних напоїв (зокрема, пива, вина), солодоців, хлібобулочних виробів тощо.

Географічне розташування локацій розвитку вказаних видів туризму у досліджуваній області показано у табл. 1.3 та у Додатку Б.

Таблиця 1.3

Території розвитку видів туризму в Запорізькій області

№ з/п	Вид туризму	Території/ місця розвитку вказаного виду туризму
1.	Екологічний	м. Запоріжжя, м. Вільнянськ, м. Кам'янка-Дніпровська, смт. Михайлівка, м. Токмак, м. Оріхів, смт. Веселе, смт. Якимівка, м. Мелітополь, м. Приморськ, смт. Більмак, м. Гуляйполе, м. Пологи, с. Андріївка тощо
2.	Етнічний	с. Преслав, Запорізький р-н
3.	Військовий	м. Запоріжжя, Запорізький р-н
4.	Промисловий	м. Запоріжжя, м. Дніпрорудне, м. Енергодар, м. Степногірськ, с. Приморський Посад

Джерело: [35].

У зв'язку з останніми подіями, а саме пандемією коронавірусу та введенням карантинних обмежень, Запорізька область почала популяризувати віртуальний туризм. Адже у цей складний для туризму час, розроблення 3D-турів по історико-культурним місцям є єдино правильним рішенням. До того ж це відмінна можливість для туристичної галузі вийти на новий, креативний формат роботи.

Нещодавно був створений унікальний проєкт «Віртуальне Запоріжжя», який розробили управління туризму Запорізької міської ради. У рамках цього проєкту було презентовано каталог об'єктів і пам'ятних місць, представлених у вигляді сферичних 3D-панорам і віртуальних турів, які наразі постійно оновлюються. Віртуальні екскурсії тут організуються трьома мовами: українською, російською та англійською.

Віртуальні 3D-тури Запорізьким краєм представлені наступними об'єктами: Запорізький 700-літній дуб, Запорізький обласний краєзнавчий музей, Ботієвська вітроелектостанція, Музей ретро-автомобілів «Фаєтон», Музей «Чайка», Свято-Андріївський кафедральний собор, Запорозька Січ, Садиба Попова, Іллінська церква (с. Тернівка), Храм Петра й Февронії, Алея Бойової Слави, Алея на просп. Маяковського та Алея Трудової Слави [60].

Віртуальний туризм в умовах світової кризи туристичної галузі є неабияк доречним, адже має цілу низку значущих переваг, як для споживачів туристичного продукту, так і для самих виробників. На рис. 1.2. схематично зображені найбільш суттєві переваги для туристів, чому варто послуговуватися 3D-турами.

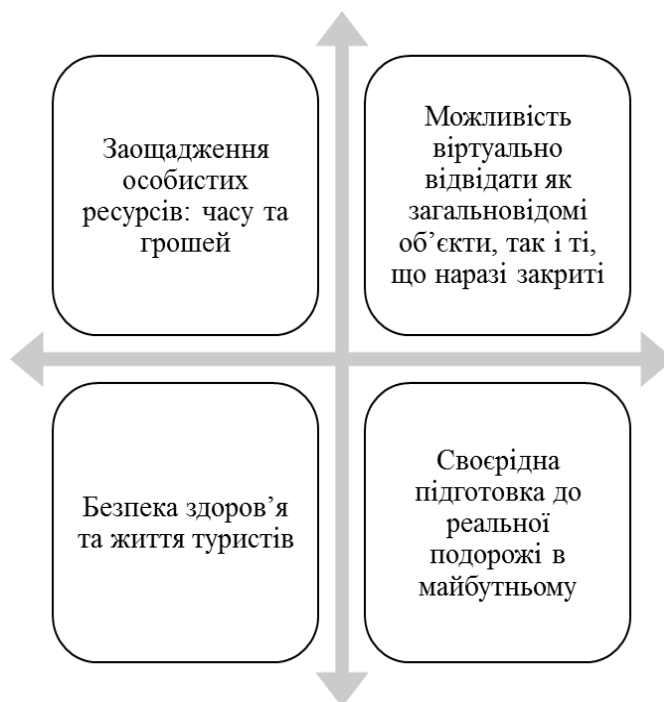

Рис. 1.2. Аспекти для споживачів користування послугами 3D-турів.

Джерело: розроблено автором згідно з даними [62].

Доречно зауважити, що популяризація віртуальних турів на теренах Запорізької області є інноваційним та передовим засобом просування туристичного продукту. За допомогою використання технологій віртуальної реальності область має можливість презентувати свій туристичний потенціал та ефективно піднімати на новий рівень, як м. Запоріжжя, так і, в цілому, область.

Для урізноманітнення відпочинку туристів на теренах Запорізького краю, пропонують цікаве поєднання декількох видів туризму воедино. Наприклад, тур «Доріжками кінокамери» можна пов'язати з військово-історичними турами (вихід фільму В. Бортко «Тарас Бульба» (Росія, 2009), який розповідає про часи Козацької доби. Він є своєрідним заходом популяризації військово-історичної туристичної привабливості області, адже зйомки фільму відбувалися безпосередньо на о. Хортиця), індустріальним туризмом (місця зйомок відомих радянських кінострічок, зокрема «Весна на Зарічній вулиці» (СРСР, 1956), а саме – заводи Запоріжсталь, Дніпроспецсталь, парк «Дубовий гай», Палац культури алюмінієвого комбіната, просп. Металургів та Соборний тощо; туризмом індустріальної спадщини (к/ф «В суботу» про аварію на ЧАЕС, зйомки якого проводились під м. Запоріжжям в червні-серпні 2010 р). Крім того, неабияк зацікавити відвідувачів Запорізької області може поєднання пізнавального та етнічного туризму з водним: це можуть бути вітрильні походи «Козацькими шляхами», «Козацькі чайки», «До греків Приазов'я», «Болгарські поселення Запорізької області» [65].

Здійснюючи аналіз туристично-краєзнавчого потенціалу Запорізького краю, доцільно зацентувати увагу на наявність природних та історико-культурних ресурсів. Відтак, автор проаналізує спочатку об'єкти, які відносяться до природно-заповідного фонду області. Надалі буде представлена характеристика основних пам'яток історії та культури.

У цілому, природно-заповідний фонд області налічує 349 об'єктів, з них державне значення мають 15 об'єктів, місцеве значення – 334 територій. Природоохоронні території та об'єкти Запорізької області, які можна

використовувати з метою розвитку на них туристично-екскурсійної діяльності має площу більше 54,9 тис. га, що складає 2,02 % від загальної площі області [56].

На території краю є наявний всього один природний заповідник – філіал Українського державного степового заповідника «Кам'яні могили», загальна площа якого 465 га, з них 100 га знаходиться у Запорізькій області, а 365 – у Донецькій. Заповідник є зразком розвитку природних процесів в умовах степової зони та характеризується складним комплексом умов існування. Він має багатоманітну й унікальну флору і тваринний світ. Тут на невеликій ділянці налічується понад 500 видів рослин, багато з яких представлені численними ендемічними і реліктовими екземплярами. Тваринний світ заповідника представлений значними видами птахів, гризунів й інших типових мешканців степу [57].

Крім того, Запорізька область нараховує 226 заказників, з них сім заказників площею 32 246 га мають статус державного значення та 219 – заказники місцевого значення. Наявні заказники державного значення Запорізької області наведені у Додатку В [57].

Варто зазначити, що на теренах Запорізької області теж нараховують такі об'єкти як пам'ятки природи – 22 комплексних, 61 ботанічних, 13 геологічних й один палеонтологічний об'єкт. До пам'яток природи державного значення відноситься: «Кам'яна Могила», «Гранітні скелі», «Балка Скотовата», «Балка Бальчанська», «Балка Россоховата» та «Урочище Пристіни». Їх детальніший опис репрезентований у Додатку Г [56].

До природоохоронних територій Запорізької області також належать парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Зокрема, парком-пам'яткою садово-паркового мистецтва державного значення є Мелітопольський міський парк ім. М. Горького. Він знаходиться в центральному районі м. Мелітополя та складає площу 31 га. Тут зростає понад 80 видів дерев і чагарників із різноманітних природних зон Європи й Азії. Під декоративними лісонасадженнями зайнято 25 га всієї площі парку.

Наявні теж і 19 парків-пам'ятоків садово-паркового мистецтва місцевого значення. Загальна площа, яку вони займають – 147,1 га [57].

Отже, враховуючи вищевказане, доцільно наголосити на тому, що площа природоохоронних об'єктів Запорізької області розподілена нерівномірно по її території, а отже і по районах.

Запорізька область має багатий історико-культурний потенціал. Слід вказати, що туристичні ресурси в області розподілені нерівномірно; найбільша кількість об'єктів припадає на Запорізьку, Оріхівську, Бердянську та Мелітопольську територіальні громади, а найменша – на Розівський, Веселівський, Якимівський р-ни.

У цілому, під охороною держави на території області, станом на 01.01.2020 р., перебуває 8400 об'єктів, у тому числі пам'яток історії – 1700, пам'яток археології – 6563, пам'яток монументального мистецтва – 32, науки і техніки – 20, музеїв – 24. З них до Державного реєстру національного культурного надбання України внесено 18 пам'яток області: вісім пам'яток археології (пам'ятки світового значення – залишки давніх стоянок, кургани, городища, поховальні комплекси, поселення, ґрунтові могильники Канат-Могила та Поповські могили, Куляб-Могила, Солоха та Мамай-гора, Цимбалові могили, а також археологічний комплекс пам'яток «Лиса Гора» та три пам'ятки історії (включаючи ДніпроГЕС). Також наявні три заповідники: Національний заповідник «Хортиця», державний історико-археологічний музей-заповідник «Кам'яна Могила» (м. Мелітополь), історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова» (м. Василівка) [42].

Доцільно зазначити, що за кількістю об'єктів історії, монументального мистецтва та археології Запорізька область посідає третє місце в Україні (після Львівської та Харківської обл.), а за кількістю пам'яток археології на даний момент – перше місце. Запорізький край має потужний потенціал, оскільки може задовольнити будь-які потреби туриста, починаючи від екскурсій по городищам доби бронзи до сучасного кінного театру «Запорізькі козаки».

Найбільш туристично привабливими об'єктами історико-культурного надбання Запорізької області є о. Хортиця, Державний історико-археологічний

заповідник «Кам'яна Могила», історико-архітектурний заповідник «Садиба Попова» та заповідник «Кам'яні Могили». У ході проведеного дослідження було проаналізовано чисельність туристів та екскурсійне обслуговування у вищевказаних пам'ятках (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Динаміка туристичних потоків до об'єктів історико-культурного значення

№ з/п	Назва історико-культурних об'єктів	Чисельність туристичних потоків (тис. осіб)			Кількість проведених екскурсій	
		2016 р.	2017 р.	2018 р.	2017 р.	2018 р.
1	Національний заповідник «Хортиця»	119,6	123,2	128,3	3 109	3 115
2	Національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила»	38,0	44,5	40,5	486	451
3	Василівський історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова»	15,9	12,3	15,6	1 744	646

Джерело: розроблено автором згідно з даними [42].

Далі автором наведено короткий опис найпопулярніших об'єктів краю задля більшої конкретизації та розуміння особливостей кожної з представлених дестинацій:

– о. Хортиця – найбільший острів на Дніпрі, унікальність якого полягає комплексному поєднанні історико-культурних та природних пам'яток, що охоплюють період від мезоліту до ХХ ст. Хортиця добре відома як колиска Запорозького козацтва та центр першої в світі демократичної республіки [32];

– Державний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила» (Мелітопольський р-н) – визначний об'єкт древньої культури в Україні площею 15 га. На його території знаходиться унікальна пам'ятка стародавньої історії та

культури – пісковий пагорб площею 3 га, у гротах і печерах якого на сьогодні знайдено та відкрито 60 петрографічних комплексів – виняткових зразків первісного мистецтва віком до 14 млн років [35];

– історико-архітектурний заповідник «Садиба Попова» (Пологівський р-н) – палацо-парковий ансамбль другої половини XIX ст., музей замкової архітектури пізнього класицизму та справжнє диво містобудування. Згідно свідчень фахівців, аналогів високоякісного мурування стін із цегли немає ні в Україні, ні у країнах Європи [35];

– заповідник «Кам'яні Могили» (Пологівський р-н). Його площа складає близько 400 га, з них 300 га у складі Донецької обл. і 100 га в Запорізькій. Нині він входить до відділів Українського державного степового природного заповідника, який підпорядкований Президії НАН України. Район урочища «Кам'яні Могили» у геологічному, біологічному та історичному аспектах є водночас унікальним і репрезентативним [26].

Необхідним є також виокремлення нерухомих речових пам'яток, а саме археологічних знахідок, які відомі далеко за межами України. Серед них знахідки курганів Кам'янського городища, низка меморіальних місць, пов'язаних із відомими історичними особами Нестора Махна, Дмитра Донцова та ін. Позитивного туристичного іміджу області, додає унікальна споруда греблі ДніпроГЕСу та споріднений з нею район соцміста Запоріжжя, проєкт якого розроблений за участі всесвітньо відомих архітекторів братів Весніних.

Станом на 01.01. 2020 р. у Запорізькій області функціонує 25 музеїв системи Міністерства культури та інформаційної політики України закладів державного підпорядкування (2 – у національних заповідниках, 3 – обласні, 20 – районні та міські). Серед них 22 належать до історико-краєзнавчого профілю. Загальна кількість предметів основного фонду складає понад 384 тис., а також у фондах музеїв зберігається понад 43 тис. оригінальних предметів [33].

Щороку музеї області відвідують понад 550 тис. відвідувачів. У них проводиться понад 12,5 тис. екскурсій, близько 400 виставок. З початком 2020 р. більшість музеїв почали оновлення музейних експозицій та створення нових. Це

необхідно для того, щоб вийти на новий рівень туристичної привабливості, зацікавити більшу чисельність туристів, адже наразі актуальним є висвітлення в музейних закладах не тільки традиційно історичних експонатів, а й запропонувати нове бачення, нове осмислення тієї чи іншої історико-краєзнавчої проблеми [42].

На жаль, впроваджені карантинні заходи внесли свої корективи у діяльність роботи музейних закладів області. Тому, щоб не припиняти своє функціонування, з особливою активністю проводились онлайн-екскурсії, виставки в соціальних мережах такими історико-культурними об'єктами: Національний заповідник «Хортиця», Запорізький обласний краєзнавчий музей, Василівський історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова», музей «Подвиг» (філія Бердянського краєзнавчого музею) та Мелітопольський міський краєзнавчий музей.

У рамках задоволення певного мінімуму надання культурних послуг для всіх верств суспільства, збереження етнокультурного різноманіття та народних мистецьких традицій у межах області функціонують такі заклади: 6 театрів, філармонія, 7 вищих навчальних заклади IV рівня акредитації, 66 мистецьких навчальних закладів, 16 кінотеатрів, 510 бібліотек, 412 установ культури клубного типу [42].

Отже, проаналізувавши сучасний стан розвитку туризму й надавши характеристику туристично-краєзнавчому потенціалу Запорізького краю, автор дійшов висновку, що область дійсно має багатоманітні туристичні ресурси всеохоплюючого спрямування (сільський, екологічний, лікувально-оздоровчий, курортний, подієвий, військовий та віртуальний види туризму).

Таким чином, висвітливши теоретико-методологічні засади досліджуваного питання, можна дійти висновку, що питання туристично-краєзнавчого потенціалу ще не повною мірою висвітлено у науковій літературі, що може стати мотиваційним чинником подальшого його дослідження. Туризм у Запорізькій області нині, попри ту кризу, що її спричинила всесвітня коронавірусна пандемія, має всі можливості для свого подальшого поступового розвитку.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Діагностика розвитку туристичної інфраструктури досліджуваної області

Вивчення впливу туристичної сфери на економіку країни та її областей свідчить про важливість розвитку туристичної галузі в світовій економіці, економіці України та звісно ж, економіці досліджуваної області. Завдяки налагодженому процесу функціонуванню туристичної галузі забезпечується підтримка 50 суміжних з нею галузей [77].

Запорізька область – одна з областей України, яка має всі можливості для успішного розвитку туристичної галузі, адже володіє значними рекреаційно-курортними та туристичними можливостями. Слід зазначити, що розвиток туристичної індустрії є вагомим у економіці області, адже завдяки їй поліпшується соціально-економічна ситуація загалом. За рахунок її мультиплікативного ефекту забезпечується зростання доходів та покращуються показники господарювання у багатьох видах економічної діяльності.

Ключовим фактором розвитку туристично-краєзнавчого потенціалу в Запорізькій області є обсяг туристичного потоку, що чисельно зображує фактичне перебування туристів на досліджуваній території (табл. 2.1).

Відповідно до даних з табл. 2.1, у Запорізькій області відбулося збільшення чисельності обслуговуваних туристів у 2018 р. порівняно із 2016 р. на 15 998 осіб, що складає 39,6 %. З цього витікає, що збільшення спостерігається й за такими показниками як кількість іноземних туристів, кількість виїзних туристів та кількість внутрішніх туристів на 138 осіб, 15 413 осіб та 447 осіб відповідно. Варто зауважити, що значний спад туристичних потоків по всіх показниках ілюструється протягом 2014-2016 рр. Такий від’ємний показник обумовлений проведенням антитерористичної операції в окремих областях та тимчасовою окупацією частини території України.

Туристичні потоки Запорізької області, (осіб)

Рік	Чисельність туристів, обслугованих туроператорами та турагентами – усього	Із загальної чисельності туристів		
		іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи
2000	90 907	23 367	7 184	60 356
2001	93 396	19 148	7 868	66 380
2002	107 517	26 643	10 717	70 157
2003	190 959	29 658	13 741	147 560
2004	86153	16 444	13 883	55 826
2005	100 271	13 989	17 977	68 305
2006	99 744	15 540	22 295	61 909
2007	114 679	17 661	28 682	68 336
2008	120 151	20 039	30 022	70 100
2009	91 425	16 606	22 063	52 756
2010	88 821	17 656	24 938	46 227
2011	60 055	1 541	23 882	34 632
2012	35 428	760	25 023	9 645
2013	54 415	778	31 107	22 530
2014	39 010	112	22 320	16 578
2015	30 922	31	17 197	13 694
2016	40 376	114	23 571	16 691
2017	47 675	26	32 487	15 162
2018	56 374	252	38 984	17 138
2019	56 838	182	44 391	12 265

Джерело: [21].

Оперуючись даними із Запорізької обласної державної адміністрації, у 2019 р. в області серед іноземних туристів відпочивали громадяни Польщі, Білорусі, Німеччини та Італії. Переважаюча кількість внутрішніх туристів, в основному, були з Київської, Вінницької, Дніпропетровської, Львівською та Хмельницькою областей [34].

Визначальним критерієм аналізу туристичної інфраструктури краю слугує саме склад туристичного потоку залежно від мети поїздки туристів та яким видам

туризму вони надавали перевагу, в переважній більшості. Детальна структура вказаної характеристики представлена у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Структура туристичного потоку Запорізької області за метою поїздки та видами туризму, (осіб)

Рік	Обслуговувано туристів, усього	У тому числі за метою поїздки					З них діти віком 0-17 років
		ділова, службова, навчання	дозвілля, відпочинок	лікування	спортивний туризм	інші	
2011	60 055	2 105	53 357	3 949	100	125	9 806
2012	35 428	491	32 928	1 200	788	21	4 190
2013	54 415	941	52 153	1 069	239	13	7 993
2014	39 010	440	38 266	296	6	2	5 424
2015	30 922	568	30 266	88	–		4 079
2016	40 376	280	39 138	958	–		7 013
2017	47 675	297	47 295	83	–		7 986
2018	31 679	647	29 825	1 207	–	–	2 390
2019	31 521	439	30 113	969	–	–	4007

Джерело: [79].

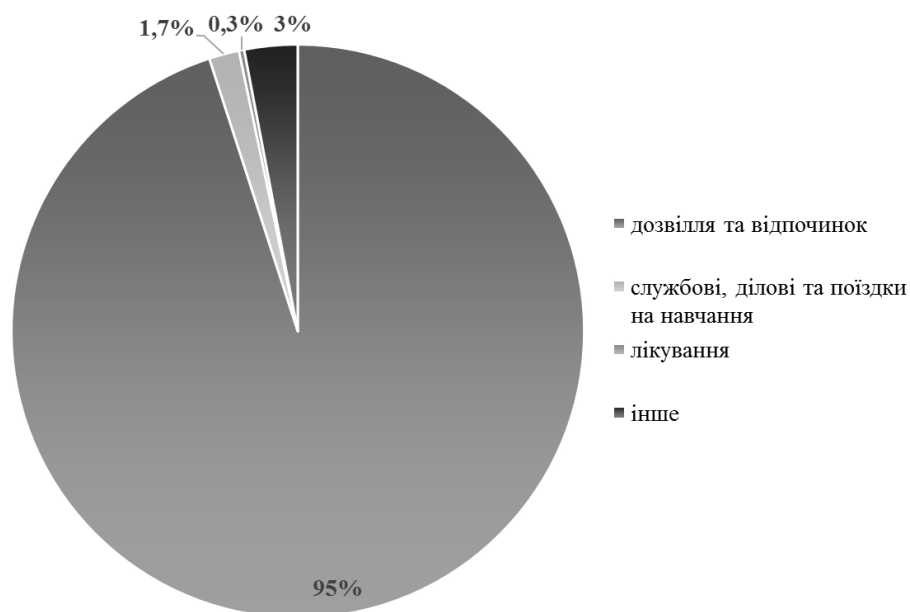

Рис. 2.1. Структура туристичних потоків Запорізької області за метою поїздки.

Джерело: розроблено автором за [79].

Особливості туристичного потоку, вказані у вигляді кругової діаграми (рис. 2.1.), в обумовлений часовий проміжок, негативно впливають на розвиток курортно-рекреаційного напрямку туристичної галузі області, приводячи цей вид туризму до занепаду.

На жаль, поки що немає офіційних статистичних даних стосовно структури туристичного потоку за 2020 р. Тому автор здійснив власні припущення, зважаючи на ситуацію із COVID-19 в Україні та світі загалом. Отже, доцільно зауважити, що у 2020 р. показники відвідування курортних зон з метою лікування та пляжного відпочинку зростуть, адже у зв'язку із карантинними обмеженнями та закриттям кордонів розвиток внутрішнього туризму став одним із пріоритетних напрямів на найближчі декілька років. Пандемія внесла свої корективи у пріоритети місць відпочинку для більшості населення. Після пом'якшення карантинних обмежень люди переорієнтували свої туристичні потоки з відомих міжнародних маршрутів на внутрішні, зокрема і місцеві.

Належний рівень якості надання туристичного обслуговування в області забезпечується за рахунок достатньої кількості туристичних підприємств та штатних працівників в них (табл. 2.3). Загалом, слід зазначити, що туристичний потік та перелік туристичних послуг, що надаються туристичними підприємствами у Запорізькій області розподілений нерівномірно. У цілому, лідерами за показниками роботи суб'єктів туристичної діяльності є м. Запоріжжя, м. Бердянськ, м. Мелітополь, м. Енергодар, м. Приморськ, Василівський та Мелітопольський р-ни. Так, у 2019 р. туроператорами та турагентами було реалізовано 31 490 тис. туристичних путівок (17 392 – юридичними особами, 14 098 – фізичними особами-підприємцями). Загальна сума вартості реалізованих путівок складала 716 557 тис. грн [71].

Згідно з даними Державної служби статистики України, у Запорізькій області в 2018 р. середньооблікова кількість штатних працівників суб'єктів туристичної діяльності сягала усього 206 осіб. З них мали вищу або середню освіту в галузі туризму лише 81 особа, тобто всього 39,3 %. Із всієї чисельності працівників доцільно вказати й гендерні та вікові особливості. Таким чином,

жінок нараховується 164 особи (79,6%), а співробітників віком до 30 років працювало 34 особи, що становить 16,5% від загального показника. У порівнянні із 2018 р. у 2019 р. кількість штатних працівників суб'єктів туристичної діяльності – 188 осіб, тобто відбулося скорочення на 18 осіб. Так, серед працюючих на туристичних підприємствах зареєстровано 84 особи (44%) з вищою або середньою освітою у сферу туризму, що, у порівнянні з минулим роком, показує позитивну динаміку.

Таблиця 2.3

Кількість суб'єктів туристичної діяльності у Запорізькій області, (од)

Рік	Юридичні особи				Фізичні особи-підприємці		
	<i>усього</i>	<i>у тому числі</i>			<i>усього</i>	<i>у тому числі</i>	
		<i>туроператори</i>	<i>тур-агенти</i>	<i>суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність</i>		<i>тур-агенти</i>	<i>суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність</i>
2017	63	5	58	–	97	89	8
2018	62	4	58	–	126	116	10
2019	61	3	58	–	92	85	7

Джерело: [71].

Надалі автором проаналізовано ставки туристичного збору від приймання туристів в межах досліджуваної області. Насамперед, слід зазначити, що ставку туристичного збору встановлюють органи місцевого самоврядування (сільські, селищні, міські ради або ради об'єднаних територіальних громад (ОТГ)). Розмір платежу за одну добу розміщення однієї особи не може перевищувати 0,5 % від мінімальної заробітної плати для внутрішнього туризму та до 5 % – для в'їзного туризму. Всього на території Запорізького краю зареєстровано 846 платників туристичного збору, серед яких 212 – це суб'єкти господарювання – юридичні особи та 634 – фізичні особи. Підґрунтям стягування збору є загальна кількість днів тимчасового розміщення у місцях проживання.

Отже, з початку 2020 р. до місцевих бюджетів Запорізької області надійшло 6 млн грн туристичного збору. Із цих загальних надходжень 2,8 млн було сплачено суб'єктами господарювання – юридичними особами та 3,2 млн – фізичними особами-підприємцями [21].

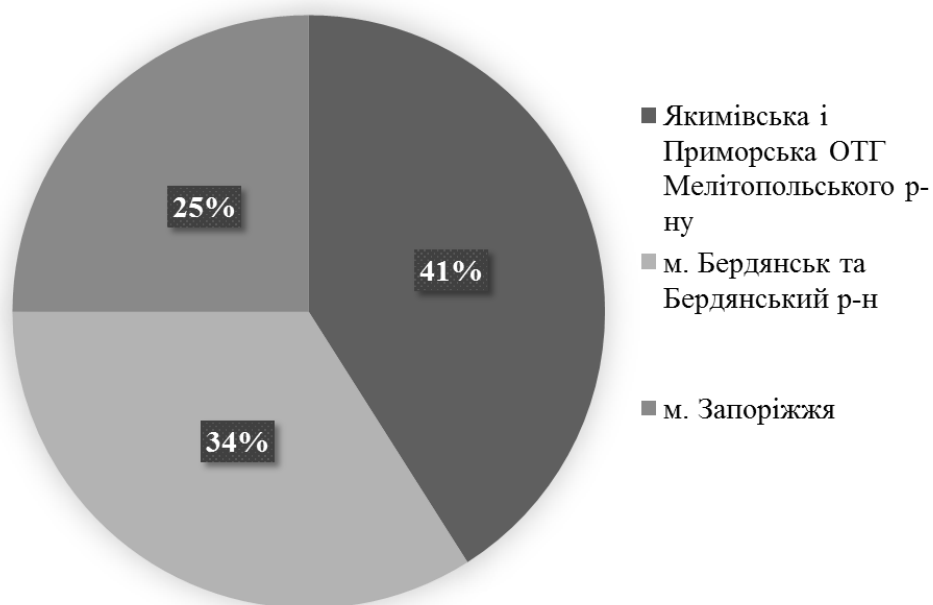

Рис. 2.2. Доходи Запорізької області від приймання туристів станом на 01.10.2020 р.

Джерело: розроблено автором згідно з даними [21].

Одним з головних структурних одиниць сфери туристської індустрії в Запорізькій області є готельне господарство. Воно відіграє не менш важливу роль у становленні та ефективному функціонуванні туристичної сфери області, ніж туристичні підприємства інших суміжних галузей.

Виходячи з цього, автор вважає за необхідне надати аналіз показників наявності засобів розміщення в Запорізькому краю, що дозволить визначити розвиток готельного господарства та окреслити, у подальшому, потенціал Запорізької області у даній сфері (табл. 2.4).

Як свідчать дані табл. 2.4 у 2018 р. порівняно із 2016 р. кількість засобів розміщення скоротилася на 253 од., і це може свідчити про занепад приміщень готельного господарства. Разом з тим, чисельність осіб, які перебували у

колективних засобах розміщення протягом досліджуваного періоду має теж тенденцію зменшення, проте показники 2017 р. мають достатньо позитивне збільшення.

Таблиця 2.4

Колективні засоби розміщення Запорізької області

<i>Рік</i>	<i>Кількість колективних засобів розміщення, од</i>	<i>Кількість місць у колективних засобах розміщення, од</i>	<i>Чисельність осіб, що перебували у колективних засобах розміщення, осіб</i>
2011	312	32 591	263 100
2012	315	35 688	302 159
2013	358	35 805	287 319
2014	355	37 652	283 468
2015	311	35 131	261 965
2016	376	39 690	309 505
2017	374	39 540	319 594
2018	123	16 102	162 299

Джерело: [20].

Автором зазначено, що виявлені зміни свідчать про те, що колективні засоби розміщення протягом 2011-2018 рр. були завантажені не повністю. На від'ємні показники останніх років могла вплинути обставина набуття популярності серед туристів різних соціальних груп поселення у апартаментах та квартирах, тобто оренда приватного житла.

За інформацією Департаменту культури і туризму Запорізької міської ради, станом на 01.10.2019 р., в області налічується 131 готелів різного рівня комфортності. Номерний фонд готельних підприємств складає 7 373 номерів. Ще близько декількох тисяч одиниць місць, згідно експертних припущень, можуть запропонувати для розміщення туристів власники приватного житла. Оренда квартир/приватних будинків відбувається, як правило, без оформлення господарями відповідних документів та без сплати податків (у т.ч. туристичного збору) [23].

Найбільшим за кількістю номерів є готель «Інтурист 4*», що розташований на центральній площі м. Запоріжжя. Протягом 2011-2012 рр. було реконструйовано готель «Театральний», який відповідає стандарту «3 зірки». Серед відомих міжнародних готельних мереж у м. Запоріжжі представлені готелі «Reikartz Hotels & Resorts» та «Four Points by Sheraton», що розташовані в районі Набережної магістралі. У табл. 2.5 надана характеристика основних засобів розміщення області, які є найбільшими за площею та активно користуються попитом серед відвідувачів.

Таблиця 2.5

**Характеристика основних засобів тимчасового розміщення
Запорізької області станом на 01.01.2021 р.**

<i>№ з/п</i>	<i>Назва засобу розміщення</i>	<i>Місце розташування</i>	<i>Характеристика</i>
1.	Готель «Інтурист»	м. Запоріжжя, пр-т Соборний, 135	– найбільший готель; – категорія «4 зірки»; – має 230 номерів; – кількість поверхів: 11
2.	Готель «Театральний»	м. Запоріжжя, вул. Троїцька, 23	– категорія «3 зірки»; – має 109 номерів; – кількість поверхів: 4
3.	Готель «Four Points by Sheraton Zaporozhye»	м. Запоріжжя, б-р Шевченка, 71А	– найновіший готель; – категорія «4 зірки»; – має 164 номери; – кількість поверхів: 15
4.	Готель «Reikartz Hotels & Resorts»	м. Запоріжжя, пр-т Маяковського, 19	– має 69 номерів; – категорія «3 зірки»; – кількість поверхів: 4
5.	Готель «Slava»	м. Запоріжжя, вул. Жаботинського, 19	– має 54 номери; – категорія «3 зірки»; – кількість поверхів: 4
6.	Готель «Serfclub& bechotel»	м. Бердянськ, вул. Макарова, 27	– купольний готель; – має 15 номерів.

Джерело: систематизовано автором за [31, 34].

Найбільша кількість готельних підприємств припадає на Бердянський, Мелітопольський р-ни та м. Запоріжжя. Це пояснюється тим, що Бердянський та Мелітопольський р-ни – це основні курортно-рекреаційні зони в області з найбільшими туристичними потоками.

Запорізька область посідає чільне місце у структурі санаторно-курортних закладів України, що значним чином впливає на розвиток туризму у області та на формування економічної політики. Рівень розвитку туризму у вказаних закладах відображає, на думку автора, не лише позицію держави у системі лікувального забезпечення, а й свідчить про наявність попиту на даний вид туризму, що може позитивно відобразитися на економічній ситуації досліджуваної області.

Станом на 01.01.2021 р. у Запорізькій області розташовано 541 санаторно-курортних та оздоровчих закладів, а саме – санаторіїв, санаторіїв-профілакторіїв, баз відпочинку, дитячих оздоровчих установ. Загальна кількість ліжок у цих закладах становить близько 46,2 тис. [21].

Таблиця 2.6

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади Запорізької області, (од)

Рік	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки і пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку	
	усього	з них ліжок, тис.	усього	з них ліжок, тис.	усього	з них місць, тис.	усього	з них місць, тис.
2011	18	5,3	17	1,5	8	0,7	176	24,9
2012	19	5,4	13	1,5	8	1,2	186	21,5
2013	19	5,4	12	1,2	7	1,1	194	21,9
2014	19	5,9	12	1,3	8	1,2	191	22,3
2015	17	6,1	10	1,1	6	1,0	192	20,8
2016	17	6,2	9	1,0	6	0,8	230	25,1
2017	15	5,9	9	1,0	6	0,8	213	24,5

Джерело: [21].

Аналізуючи дані з табл. 2.6, варто звернути увагу на той факт, що з 2014 р. спостерігається поступове зменшення закладів. Натомість, заклади відпочинку та бази, починаючи з 2016 р., поволі мають позитивну тенденцію збільшення. Автор

припускає, що такі показники в подальшому будуть зростати, адже, наразі, внутрішній туризм в області набирає обертів.

У Запорізькій області туризм ще донедавна був досить перспективним напрямом розвитку діяльності малого та середнього бізнесу, а також актуальним й обнадійливим джерело збільшення надходжень до бюджетів різних рівнів та можливістю створення нових робочих місць.

Конкурентні переваги й обмеження розвитку туристичного потенціалу Запорізької області виявлені за допомогою SWOT-аналізу. Характеристика сильних та слабких сторін, можливостей і загроз для його належного розвитку представлена в табл. 2.7.

Оцінка факторів впливу на розвиток туризму в Запорізькій області дозволив здійснити SWOT-аналіз, який дає змогу об'єктивно оцінити переваги розвитку всіх видів туризму та розробити ефективні заходи задля передбачення можливих проблем. Аналіз сильних аспектів дає змогу визначити потенційні можливості краю та розробити ефективну стратегію його розвитку.

Результати проведеного аналізу дають можливість стверджувати, що туризм у досліджуваній області має всі необхідні фактори для інтенсивного розвитку, а також відіграє важливе соціальне та економічне значення, оскільки він є чи не основним джерелом надходжень до бюджету, створює нові робочі місця, розвиває всі галузі, що дотично пов'язані з виробництвом туристичних послуг, сприяє зростанню добробуту населення, відіграє важливу роль у розширенні міжнародних контактів.

Таким чином, проаналізувавши туристичну інфраструктуру Запорізького краю, автор дійшов висновку, що область володіє достатньо потужним туристичним потенціалом. Стан розвитку туристичної інфраструктури в області був доволі перспективним та поступово набирив обертів.

SWOT-аналіз туристичного потенціалу в Запорізькій області

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
<ol style="list-style-type: none"> 1. Сприятливі природно-кліматичні умови, наявність водних ресурсів: море, ріки, водосховище, ставки, мінеральні води та лікувальні джерела. 2. Наявність потенційно брендових об'єктів (о. Хортиця, Запорозька козацтво і т. д.). 3. Розвинута транспортна інфраструктура (залізничні станції, автомобільні траси, річковий порт, морський порт). 4. Велика кількість історико-культурних пам'яток державного та міжнародного значення. 5. Широкий спектр туристичних маршрутів (одноденні, індивідуальні) 6. Велике різноманіття та доступна ціна в місцях розміщення туристів: готелі, хостели, приватні садиби, апартаменти. 7. Підтримка з боку влади, громадських організацій заходів з залучення туристів у область. 8. Полікультурна привабливість області. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Низька якість та недостатній асортимент туристичних послуг. 2. Відсутність ефективної організаційної структури з управління розвитком туризму. 3. Недостатня кількість висококваліфікованих кадрів у системі муніципального управління. 4. Висока засміченість природних зон та занедбаність окремих територій. 5. Низька ефективність маркетингу для залучення туристів. 6. Відсутність якісних доріг до багатьох туристичних об'єктів. 7. Невідповідність засобів розміщення світовим стандартам. 8. Брак туристичної інформації як для туристів, так і для підприємств, що надають послуги у сфері туризму.
Можливості (O)	Загрози (T)
<ol style="list-style-type: none"> 1. Збереження і покращення історико-культурних пам'яток. 2. Наявність транзитного туристичного потоку через область (до чорноморського та азовського узбережжя). 3. Розвиток та доступність сучасних інформаційних технологій. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Конкуренція з боку інших міст та областей України. 2. Дисбаланс екологічного стану через антропогенний вплив та кліматичні умови. 3. Відсутність підтримки ініціатив влади у сфері розвитку туризму з боку бізнесу та громадськості.

Джерело: розроблено автором згідно з даними [23].

На жаль, ситуація значно погіршилась з настанням економічної кризи та введенням обмежувальних карантинних заходів, спричинених пандемією COVID-19.

2.2. Аналіз стану конкурентоспроможності туристичного потенціалу Запорізького краю

Запорізька область є одним із головних центрів розвитку економічного, виробничо-технологічного й культурного потенціалу України. Сформований нині результативний імідж області розглядається як цінний ресурс для подальшого всебічного розвитку туристичної сфери області. Цей ресурс складається з багатьох елементів, які у гармонійному поєднанні є тими конкурентними перевагами, що дають змогу краю обійняти провідні позиції серед інших областей України в економічному розвитку та залученні інвестицій.

Оцінка конкурентності туристичного потенціалу Запорізького краю напряму залежить від рівня функціонування провідних туристичних підприємств, збереження та розвиток туристичних ресурсів та інфраструктури. Тому доцільним є надати інформацію стосовно позиціонування та оцінювання перспективності різних видів туризму в області. Ці показники є актуальними для сучасного туристичного ринку, тому в основу закладено параметр їх привабливості для потенційних інвесторів і споживачів.

Привабливість певних видів туризму автор пропонує оцінювати на підґрунті динаміки зростання (або зниження) кількості відвідувань області різними категоріями туристів. Таким чином, рівень привабливості певних видів туризму буде залежати від того, на якому етапі їх життєвого циклу вони перебувають.

Провівши дослідження перспективності різних видів туризму на основі оцінювання їх життєвого циклу, варто наголосити на їх групуванні. Отже, такі види туризму як промисловий, спортивний, діловий, екстремальний, освітній та адаптивний туризм знаходяться внизу туристичного ринку, але мають високий коефіцієнт зростання в ньому. Пізнавальний, екологічний, сільський туризм, геологічний, подієвий та дитячий туризм згідно відвідуваності розташовані на

високому щаблі ринку та мають гарні показники зростання. У лікувально-оздоровчому туризмі та автобусних турах теж простежується висока доля ринку, проте присутній майже нульовий темп зростання. Ностальгічному туризму, що включає в себе відвідування пам'ятних місць, колишніх місць чи поїздка до родичів притаманне поступова тенденція зниження та відслідковуються низькі показники відвідуваності.

У даному дослідженні доречним буде проаналізувати результати нещодавнього опитування, що надало показники туристичної привабливості краю. Отже, 08.10.2020 р. Запорізькою обласною державною адміністрацією було проведено опитування серед більш як 3 000 респондентів усіх вікових категорій, які проживають у Запорізькій області. Отже, відповідно до результатів, найбільшою відмінною рисою краю став о. Хортиця, потім Азовське море, Запорозька Січ, історія, промисловість, заводи, козацтво, Дніпрогес, Кам'яна могила, краєвиди, архітектура та черешня. На питання «Чи вважають Запорізьку область цікавою для туризму?» 55% опитуваних відповіли однозначно так; 31% – скоріше цікава; 8% – не зовсім або взагалі не цікава; 4% людей було важко відповісти [34].

Детальніші статистичні дані відображені у діаграмах, що репрезентовані у Додатку Д.

У межах території області активно використовуються сформовані з урахуванням об'єктів природно-заповідного фонду та історико-культурних пам'яток краю туристично-екскурсійні маршрути. На сьогодні в області діють більше 50 туристично-екскурсійних маршрутів.

Слід зазначити, що за сприяння Департаменту культури, туризму, національностей та релігій Запорізької облдержадміністрації й Запорізького обласного краєзнавчого музею щорічно поновлюється база туристичних маршрутів по області. Зокрема, до нагоди святкування найбільш масштабних та значущих подій Запорізького краю створюються та виходять в друк буклети, довідники та путівники. Так, найбільш інформаційно насиченими переважною кількістю туристично-екскурсійних маршрутів були довідник 2011 р. «Туристичні

маршрути Запоріжжя. До чемпіонату Європи з футболу 2012 р.» та путівник, приурочений 80-річчю з дня утворення Запорізької області «Шляхами Запоріжжя. Туристичні маршрути» 2019 р. видання (табл.2.8).

Новоствореними, та водночас, вже популярними туристичними маршрутами Запорізького краю є: «Від Дніпра до моря», «Від Великого Лугу до Берди», «Шлях до степових гір», «У пошуках Герросу» та «Дорогою вздовж моря». У рамках маршрутів зібрані різноманітні туристичні об'єкти – природні (заповідники, парки, пам'ятки), історичні (залишки старовинних укріплень, палацові комплекси, пам'ятки архітектури, археології та культури), розважальні (зоопарки, садиби сільського туризму, аквапарки тощо). Вищевказані маршрути передбачені для подорожей вихідного дня; їх карта-схема репрезентована у Додатку Е.

Поглиблюючи дослідження, автор має намір розглянути і надати детальнішу характеристику найбільш відвідуваних туристичних маршрутів.

Вже близько десяти років туристичний маршрут «Скарби запорізького степу» лишається популярним на внутрішньому туристичному ринку. Його об'єкти відвідування включають в себе: с. Григорівка (Панське озеро) – Національний парк «Великий Луг» – Національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила». За типом маршрут є автобусно-пішохідним та триває 8 год, протяжністю 178 км. Послугами надання даного екскурсійного обслуговування займається ПП «Компанія Магі-тур».

Другим, не менш відвідуваним серед туристів, є дводенний маршрут «Від Дніпра до моря». Він є нещодавно створеним та включає в себе основні дестинації краю: Панське озеро – Савур-Могила – Храм Святителя Миколая Чудотворця – Садиба Попова – Василівський приватний зоопарк – Національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила» – м. Мелітополь – Молочний лиман – Кирилівка. Маршрут має протяжність 207 км та, в основному, пропонується туристичною компанією ТОВ «Агентство подорожей «Інтурист».

Хронологія випусків туристичних видань Запорізької області

<i>Рік</i>	<i>Назва видань</i>
2008	– фотоальбом «Запоріжжя туристичне»; – путівник-довідник «Мандруємо Запорізькими просторами»; – довідник «Перспективні туристичні маршрути Запорізької області».
2010	– туристична карта-схема Запорізької області
2011	– довідник «Туристичні маршрути Запоріжжя. До чемпіонату Європи з футболу 2012 р.»
2015	– довідник «Запоріжжя. Садиби сільського туризму»; – буклет «Земля легендарних скіфів»; – буклет «Запоріжжя – цікаві екскурсії»; – буклет «Welcome. Садиба Попова»; – буклет «Welcome. Азовське узбережжя».
2016	– буклет «Welcome. Музеї Запоріжжя»; – буклет «Welcome. Кам'яна Могила»; – буклет «Welcome. Хортиця»
2017	– туристична карта-схема Запорізької області; – буклет «Welcome. Запоріжжя»; – буклет «Welcome. Кам'яні Могили».
2018	– буклет «Welcome. Храми Запоріжжя»; – набір листівок «Запорізька архітектура»; – набір листівок «Запорізька природа».
2019	– путівник «Шляхами Запоріжжя. Туристичні маршрути»

Джерело: розроблено автором згідно з даними [35].

У межах області існують також й так звані сезонні маршрути, серед них найвизначнішим є туристичний маршрут «Дорогою вздовж моря», що користується попитом переважно у літній період. До об'єктів цього маршруту відноситься Свято-Троїцька церква – Ботієвська ВЕС – м. Приморськ – Троїцька церква – коса Обіточна. Даний туристичний шлях пролягає через основні курортно-рекреаційні зони, охоплюючи с. Приазовське, с. Приморськ та м. Бердянськ. За тривалістю він є одноденний та має протяжність 75 км.

Організувати такий тур вихідного дня можна самостійно або ж звернутися до туристичних фірм, які вже декілька років успішно його реалізують місцевим та тимчасовим відвідувачам області, зокрема це ТОВ «Фортуна-тур» та ТОВ «Байда».

Таким чином, Запорізька область володіє достатньою кількістю туристично-екскурсійних маршрутів, що включають як популярні, так і маловідомі туристичні об'єкти й пам'ятки. Проте, хаотичне розташування даних об'єктів маршрутів ускладнює розуміння того, скільки часу буде витрачено на їх проходження. Тому автором було створено табл. 2.9, де вказана відстань між основними об'єктами туристичних маршрутів.

Таблиця 2.9

Відстані між основними об'єктами туристичних маршрутів, (км)

<i>Пункти</i>	о. Хортиця	Кам'яна Могила	Замок Попова	сmt. Кирилівка	м. Бердянськ
о. Хортиця	0	119	51	196	206
Кам'яна Могила	119	0	68	82	134
Замок Попова	51	68	0	135	145
сmt. Кирилівка	196	82	135	0	181
м. Бердянськ	206	134	145	181	0

Джерело: розроблено автором згідно з даними [32].

У рамках аналізу конкурентоспроможності туристичного продукту області, доцільним буде виокремлення однієї туристичної особливості краю. Запорізька область має різноманітну геологічну структуру, яка може стати основою для розвитку геологічного туризму. Це, насправді, є малознайомим та не особливо розповсюдженим видом туризму й абсолютно новим терміном для України. У Запорізькій області знаходиться 34 геологічні пам'ятки, серед них 14 мають статус геологічних пам'яток місцевого значення. Тому можна стверджувати, що Запорізька область має потенціал для розвитку геологічного туризму [78, с. 30].

В останні роки, задля набуття більш потужного туристичного іміджу, Запорізька область концентрується на формуванні туристичних кластерів.

Туристичний кластер сам по собі показує групу підприємств, зосереджених на певних територіях галузей туризму та суміжних з ним галузей (охорони здоров'я, зв'язку, транспорту), які доповнюють одне одного в процесі створення складного туристичного продукту області. Кластерні асоціації є дуже ефективною формою регіонального розвитку та структурою організації інноваційних процесів [69, с. 96].

У цілому, можна виділити такі позитивні економічні та водночас соціальні функції розвитку туристичних кластерів Запорізької області:

- створення нових робочих місць для місцевого населення;
- пропаганда традиційних форм природокористування, виробництва екологічно чистої харчової продукції;
- збільшення інвестицій як в інфраструктуру, так і в послуги та збереження природи;
- збільшення добробуту місцевого населення та розвиток спеціальної освіти, спрямованої на здобуття професій у сфері туризму та довкілля;
- розвиток ремесла;
- розвиток місцевого самоврядування;
- формулювання планів розвитку «зсередини» з урахуванням інтересів місцевих жителів [69, с. 70].

Наразі органами місцевої влади обґрунтовується концепція створення трьох кластерів та окреслюються напрями їх поширення. Розвиток туристичних кластерів значно прискорить розвиток внутрішнього туризму. Зараз до повноцінного старту свого функціонування вже готовий Мелітопольський туристичний кластер. Ініціатором його створення виступив Запорізький центр розвитку місцевого самоврядування. Розроблення кластеру відбулося в рамках проєкту «Туристичні кластери 300+». До складу кластера ввійшли м. Мелітополь, Веселівська та Кирилівська ОТГ Мелітопольського р-ну. Його унікальність створення полягає як в організаційних, так й в географічних особливостях.

На рис. 2.3. відображені основні чинники створення вказаного туристичного кластеру.

Рис. 2.3. Основні чинники створення Мелітопольського туристичного кластеру.
Джерело: [34].

Отже, по-перше, він об'єднав зусилля бізнесу, влади, науки, громадськості міста й сільських територій. Завдяки такій співпраці вирішуються проблеми розвитку туризму і громади в цілому. До того ще й сприяє створенню додаткових робочих місць, підвищенню іміджу території та інвестиційної привабливості, а також надає змогу поповнити місцеві бюджети [35].

По-друге, Мелітопольський туристичний кластер поєднує воедино «родзинки» Запорізького краю. А саме рекреаційну прибережну зону Азовського моря, загальновідомий черешневий край Мелітополя, й місце унікального виробництва спорткарів, літаків і навіть авіатаксі.

Отже, автор дійшов висновку, що наявність у Запорізькій області унікальних туристичних ресурсів та створення на їх основі туристичних продуктів є недостатнім для досягнення успішного розвитку туристичної галузі. Ключовим моментом є забезпечення інформованості туриста про те, які продукти є в області та як їх можна отримати, адже від наявності туристичної інформації залежить обсяг туристичного потоку до області.

2.3. Нематеріальна культурна спадщина ЮНЕСКО в Запорізькій області

У сучасних умовах підвищення соціального статусу історико-культурної спадщини, диверсифікації туристичної мотивації, розширення асортименту послуг, просування туристичного продукту на внутрішньому і зовнішньому ринках привели до актуалізації нематеріальної культурної спадщини. Саме такі ресурси нині позиціонуються як цінність та певне надбання народу, що набувають все більшого поширення під впливом суспільно-історичних та культурно-етнографічних чинників чітко окресленого географічного простору.

Як зазначають дослідниці проблем туристичних ресурсів Н. Кудерська та І. Кудерська об'єктами національної нематеріальної культурної спадщини є звичаї, фольклорні зразки та цінності, знання й навички, обряди та пов'язані з ними інструменти, предмети та культурні простори, а також сукупність різних технік, життєвих уявлень, мовних виразів, навичок, технологій, що увиразнюються як цілісна система традиційних культурних проявів, певного суспільного досвіду, інтелектуальної діяльності та духовних практик багатьох поколінь, які функціонують та діють у вигляді мови, світоглядних уявлень, виразів, народних знань і навичок, у сукупності технології з інструментами, предметами побуту, національними елементами одягу, аксесуарами, традиційної кухні, звичаями й різними видами та жанрами народного мистецтва, народних художніх промислів, традиційних ремесел, ін., які визнані спільнотами і групами що мають цінність з естетичної, історичної та соціально-культурної, й інших точок зору, вагомі для збереження і розвитку національно-культурної самобутності українського народу та внесені до Переліку об'єктів нематеріальної культурної спадщини України [41, с. 38].

Класифікація об'єктів (проявів) національної нематеріальної культурної спадщини представлена у Додатку Є.

Україна долучилася до Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини 06.03.2008 р., а 27.08.2008 р. цей міжнародний акт набув чинності для України. Відповідно до Наказу Міністерства культури України

№ 1521 від 14.12.2012 р. «Про затвердження облікової картки об'єкта (елемента) нематеріальної культурної спадщини України та визначення об'єктів нематеріальної культурної спадщини України», розпочалося створення Національного переліку нематеріальної культурної спадщини в Україні.

Станом на 01.09.2020 р. до цього переліку було включено 26 елементів нематеріальної культурної спадщини України [50]. Нині доцільно виокремлювати локальні осередки побутування елементів нематеріальної культурної спадщини України, вони репрезентовані у Додатку Ж.

Наразі нематеріальна культурна спадщина виступає вираженням регіональної та локальної культурної ідентичності України, сприяючи розвитку туризму та підвищенню міжнародного іміджу країни.

Наявний значний доробок вітчизняних науковців у обґрунтуванні важливості та актуальності вивчення нематеріальної культурної спадщини України, а також її належної охорони.

Вітчизняні вчені О. Дутчак та В. Шикеринець у своїй науковій праці стверджують, що для «виведення українського туризму на вищий щабель розвитку конче необхідне вивчення, освоєння та презентації світовій спільноті туристичних ресурсів країни. Особливої уваги серед туристичних ресурсів заслуговують об'єкти нематеріальної культурної спадщини українського народу, що виступають підґрунтям пізнавально-екскурсійного, етнічного й паломницького видів внутрішнього та в'їзного туризму» [27, с. 72].

Автор схиляється до думки вищезазначених науковців, адже нині, в умовах глобалізації, дедалі актуальнішим стає інтерес туристів до сфери туризму як саме наукового пізнавального середовища з багатим та різноманітним туристично-рекреаційним потенціалом. І цей чинник й спонукає до пошуку нових ресурсних можливостей, які б мали певну унікальність, міфічність та традиційність.

Вказані ознаки можна вважати одними із найзатребуваніших в критеріях до туристичних ресурсів України. Ресурси нематеріальної культурної спадщини «позиціонуються як цінність, надбання, що виникли і набувають активного

поширення під впливом певних культурно-етнографічних та суспільно-історичних чинників в чітко окресленому географічному просторі» [27, с. 73].

Опираючись на міжнародний досвід, доцільно вказати, що в сучасних умовах жорстокої конкуренції туристичні регіони світу намагаються різнобічно формувати туристичний потенціал місцевості та виокремлювати її унікальність, неповторність, тобто створювати «атрактивність».

Вчена А. Гаврилюк зазначає, що нематеріальна культурна спадщина «фокусується на збереженні традицій, їх передачі та здатності привертати увагу до себе через аксіологічний підхід» [20, с. 26]. Саме тому процес появи об'єктів нематеріальної культурної спадщини на просторах туристичного ринку зосереджується на «застосуванні принципів ідентичності, локальності, автентичності, самобутності, історизму, спадковості, національної гідності та ін. Кожен ресурс представляє собою набір цінностей, які в поєднанні з засобами поширення та популяризації створюють атрактивне поле привабливості як для представників місцевого населення, так і для мандрівників» [20, с. 26].

Нині існує низка причин, які, на жаль, можуть призвести до загрози зникнення нематеріальної культурної спадщини. Саме тому питання її збереження та розвитку є ключовим завданням ЮНЕСКО, адже вкрай важливо захищати культурну самобутність та сприяти поширенню інформації у світі про різні народи та етнічні культури. Оскільки нематеріальна культурна спадщина, на відміну від матеріальної, є найбільш представницькою.

Як свідчить Законодавство України «охорона нематеріальної культурної спадщини на міжнародному рівні здійснюється шляхом укладання Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства, який забезпечує більшу наочність нематеріальної культурної спадщини та сприяння поглибленню усвідомлення її значення; для вжиття відповідних заходів з охорони складається, оновлюється та публікується Список нематеріальної культурної спадщини, що потребує термінової охорони; здійснюється періодичний відбір і сприяння здійсненню національних, субрегіональних або регіональних програм,

проектів і заходів з охорони спадщини, які найліпше відображають принципи та цілі цієї Конвенції, з урахуванням особливих потреб країн, що розвиваються» [31].

У вітчизняній науковій літературі обмаль досліджень, присвячених об'єктам нематеріальної культурної спадщини в Запорізькій області. Саме важливість й актуальність цього питання й зумовлює зацікавленість даною темою.

Однією зі специфічних рис Запорізького краю є поліетнічний склад населення, а відповідно й наявність фольклору різних народів. Історик А. Скальковський одним із перших звернув увагу та почав досліджувати культуру та побут представників різних етносів, які мешкають у межах досліджуваної території.

Починаючи з 2015 р. у області було розпочато роботу над створенням обласного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини та просування розкритих елементів до Національного реєстру ЮНЕСКО. Контроль над координацією цього процесу здійснює уповноважена організація – комунальна установа «Обласний методичний центр культури і мистецтва» Запорізької обласної ради, яку очолює т.в.о. директора – завідувач з організації культурно-мистецьких заходів та міжетнічного співробітництва О. Б. Златова [34].

У лютому 2016 р. було створено комісію з формування обласного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини Запорізької області за сприянням Департаменту культури, туризму, національностей та релігій Запорізької облдержадміністрації. У своїй діяльності комісія керується «Конвенцією про охорону нематеріальної культурної спадщини» від 17.10.2003 р., Законом України від 06.03.2008 р. № 132-VI «Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини», чинним законодавством України та науково-методичними рекомендаціями Українського центру культурних досліджень Міністерства культури України.

Основними завданнями комісії з формування обласного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини Запорізької області є:

– виявлення, ідентифікація, відбір, дослідження елементів нематеріальної культурної спадщини (НКС): комплексне вивчення походження елемента НКС,

його історії побутування, використання, моніторинг поточного стану та комплексна оцінка значимості елементів НКС для області і місцевих співтовариств;

– прийняття рішень про включення елемента НКС до обласного/місцевого переліку елементів НКС, здійснених на всебічному аналізі відомостей, що містять мотивоване науково-методичне обґрунтування;

– здійснення заходів, направлених на відтворення, збереження та популяризацію елементів НКС Запорізької області [22].

Починаючи з 20.09.2016 р. до Запорізького обласного переліку було внесено сім елементів:

- Пісенна спадщина с. Мала Білозерка Василівського р-ну;
- Степовий розпів Запорізького краю;
- Мистецтво ткацтва с. Гусарка Більмацької ОТГ;
- Запорізький Покровський ярмарок;
- Козацький бойовий звичай «Спас»;
- Традиції частування караїмів м. Мелітополя;
- Плавнева побутова культура [23].

Наразі поки що лише один з перелічених об'єктів був внесений до Національного переліку елементів НКС України. Він був включений до списку у грудні 2018 р. та має назву «Традиція приготування ет аяклак (караїмський пиріжок з м'ясом). Досвід караїмів Мелітополя».

Національна кухня караїмів є свідченням збереження цим одного з найдавніших та найменших за чисельністю населення етносу, що проживає на території України та ретельно плекає свої традиції століттями. Ці традиції сягають ще хозарського періоду (караїми як етнос походять від давніх тюркських племен, що входили до складу Хозарського каганату VIII-X ст. [70]).

Загальна характеристика традиції приготування ет аяклак (караїмський пиріжок з м'ясом) схематично відображена у Додатку 3.

Кулінарне мистецтво караїмів неодноразово досліджувалося та висвітлювалося на науково-практичних конференціях і семінарах, що

проводилися Українським центром культурних досліджень у таких містах, як Київ, Дніпро, Запоріжжя. У наукових статтях і презентаціях підкреслюється, що караїмська національна кухня узагальнює досвід багатьох поколінь, опираючись на прадавні традиції.

Страви національної кухні караїмів містять у собі давньотюркські традиції, а також міжнаціональні риси. Таке унікальне поєднання в традиційній їжі відтворює їх особливості способу життя, походження та історії, а характерні національні страви здатні занурити до стародавніх періодів історії, слугуючи яскравим наочним прикладом матеріального і духовного зв'язку епох, своєрідним містком з минулого в сьогодення.

З-поміж вітчизняних науковців, найбільшого наукового інтересу до проблематики дослідження даного елемента нематеріальної культурної спадщини розкрила О. Арабаджи. Доцільно наголосити на тому, що вчена має звання заслуженого працівника освіти України та є кандидатом географічних наук; до того ж вона є прямим носієм елемента НКС та є членом національно-культурного караїмського товариства «Джамаат» м. Мелітополя Запорізької області.

У її працях, в основному, висвітлюється аспекти культурної спадщини караїмів України, акцентуючи увагу на їх традиціях частування, та виокремлюється питання збереження самобутності цього етносу.

Задля популяризації відродження, вивчення та збереження етнокультурної спадщини караїмів у грудні 1991 р. було створене Мелітопольське національно-культурне караїмське товариство «Джамаат». Важливим аспектом діяльності цього товариства є збереження рецептів національної кухні та нематеріальної культурної спадщини караїмів загалом. Представники караїмського етносу доклали великих зусиль для створення етнографічного культурного центру «Кале», що об'єднує караїмський музей і кафе караїмської кухні «Чир-Чир». При центрі працює недільна школа, в якій проводяться заняття з вивчення караїмської мови, а також функціонує фольклорний молодіжний ансамбль. Товариство веде активну правозахисну

діяльність щодо визнання караїмів малочисленим корінним народом України і, крім цього, ним було видано історичний нарис «Караїми Мелітополя» [6, с. 17].

Дослідниця О. Арабаджи стверджує, що одним з найвагоміших завдань, що лежать в основі виконання етнографічного караїмського центру «Кале» є вивчення особливостей національної кухні народу караїмів як елемента культурної спадщини народу. За її словами, кожен народ має унікальну національну кухню, яка є суттєвим показником приналежності до певного народу чи етносу. Національні традиції харчування мають право знаходитися на одній ніші з іншими елементами, адже вони дозволяють відновити історичне середовище проживання і спосіб життя. Прихильність до національної кухні – найбільш стійка і витриваліша особливість, оскільки, навіть незважаючи на втрату багатьох національних рис (одяг, ремесла, посад, домашній інтер'єр), прихильність до їжі предків, особливо до святкових страв, продовжує жити у віках» [5, с. 4].

Заради популяризації та продовження вивчення особливостей караїмської національної кухні, етнографічний караїмський центр «Кале» активно працює за подальшими напрямками:

- дослідження сімейних кулінарних рецептів;
- ознайомлення відвідувачів з культурою харчування караїмів;
- проведення майстер-класів з приготування караїмських страв у м. Мелітополі із залученням представників караїмських громад з міст Дніпра, Бердянська, Миколаєва, Одеси;
- проведення фестивалю караїмської кухні «Усе найкраще для гостя дорогого» із запрошенням представників караїмських громад України;
- видання посібника караїмської кухні «Рецепти моєї бабусі» (2020 р).

За підтримки етнокультурного караїмського центру «Кале» та кафе караїмської кухні «Чир-Чир» з метою розповсюдження інформації серед мешканців Запорізького краю та його відвідувачів про національну караїмську кухню як гідного елемента нематеріальної культурної спадщини, регулярно відбуваються заходи гастрономічного спрямування, зокрема: масове святкування

національних караїмських свят – Киниш («Свято пиріжка») та Орак Тойю («Свято врожаю»); проведення майстер-класів по виготовленню караїмських пиріжків; організація міських й регіональних культурних заходів з дегустацією караїмських пиріжків і реліктових національних страв караїмської кухні [6, с. 17].

На думку автора, у дослідженні доречно більше уваги приділити це одному елементу, який наразі детально опрацьовується та готується для просування до Національного реєстру та міжнародних списків. Це об'єкт нематеріальної культурної спадщини Запорізького краю – «Мистецтво ткацтва села Гусарка», який територіально відноситься до Більмацької ОТГ Запорізької області.

Протягом останніх ста років намагаються зберігати і розвивати традиції ткацького ремесла свого краю майстрині с. Гусарка Більмацької ОТГ Пологівського р-ну. Як зауважують дослідники, такий вид ткацтва, добір кольорів та широке розмаїття візерунків не характерне ні одному з населених пунктів області. Таке поширення народного ткацтва в селі зумовлено історичними, місцевими культурними та природно-географічними умовами [10, с. 10].

Географічною особливістю цієї місцевості є поєднання трьох культур: української, російської та білоруської. Цей факт пояснюється тим, що на початку XIX ст. тут оселилися переселенці зі Смоленської губернії Гжацького, Смоленського та Краснинського повітів, які, в основному, за своїм етнічним складом були білорусами. З часом тут оселилися переселенці з Чернігівщини, а згодом й Польщі. Таке сполучення культур нанесло свій відбиток не тільки на мові, обрядах та звичаїв, але й на декоративно-прикладному мистецтві, яким, на той час, займалося все село.

Характерною рисою мистецтва ткаць с. Гусарка, за твердженням знавця з питань туристичної галузі І. Арсененко, є його невіддільність від повсякденного життя. Майстрині свідомо виготовляють не лише виріб мистецтва, а й річ, яка неодмінно знадобиться в побуті. Завдяки довершеності, виразності та кропіткій роботі, такі ткацькі роботи сприймаються як справжній мистецький витвір [10, с. 13].

Комунальний заклад «Більмацький районний краєзнавчий музей ім. М. Я. Гудини» Більмацької районної ради, який знаходиться в с. Гусарка, є

зберігачем традицій мистецтва ткацтва. У музеї налічується близько 40 ткацьких виробів та 90 предметів ткацтва. Експонати музею можна сприймати як яскравий приклад для національно-патріотичного виховання молоді, а також як гарний матеріал для розвитку туризму на об'єктах нематеріальної культурної спадщини Запорізького краю.

Вагомий внесок по збереженню і популяризації ткацтва в с. Гусарка зробила директор музею В. П. Красик, яка вважає, що для розвитку ткацького ремесла в районі необхідно розробити районну програму розвитку ткацтва в с. Гусарка та передбачити відповідне фінансування [23].

Нині, з метою популяризації ткацького мистецтва, в одному із залів музею розгорнута постійно діюча експозиція ткацьких виробів. Безустанно проводяться тематичні екскурсії, ознайомчі лекції для школярів, виховні заходи, творчі зустрічі з провідними майстрами. Періодично організовуються майстер-класи, до яких залучаються як дорослі громадяни, так і учнівська молодь.

Представники мистецтва ткацтва всеохопче намагаються брати участь у різних виставках, ярмарках та фестивалях, як обласного, так і загальноукраїнського масштабу. Протягом 2011-2018 рр. спостерігається їх найактивніший період, тобто, так звана, хвиля підйому їх внеску у культурний розвиток нашої країни (табл. 2.10).

На жаль, зараз великого занепокоєння викликає проблема низького рівня обізнаності населення про існування елементів нематеріальної культурної спадщини, що знаходяться в межах Запорізької області. Причиною цьому є недостатня кількість інформації та брак достовірних інформаційних джерел, а також відсутність комунікативних технологій та просвітницьких заходів стосовно відповідної проблематики.

Отже, у сучасних умовах розвитку туристичної галузі нематеріальна культурна спадщина стала пріоритетним об'єктом розвитку території. Адже вона володіє автентичним, інтелектуальним та самобутнім ресурсом утвердження локальної ідентичності громад, що, у свій час, потребує відповідного рекламного

просування та задіяння певних можливостей для реалізації державної політики формування національного туристичного продукту.

Таблиця 2.10

Культурна діяльність представників елементу НКС «Мистецтво ткацтва села Гусарка» у організаційно-масових заходах

<i>№ з/п</i>	<i>Рік</i>	<i>Участь у організаційно-масових та культурних заходах</i>
1	2002	<ul style="list-style-type: none"> – представлення Запорізької області на Всеукраїнській акції «Мистецтво одного села» – демонстрація ткацьких виробів в одному з павільйонів у Палаці мистецтв «Український дім» Національного комплексу «Експоцентр України» (м. Київ)
2	2011	– участь у виставці «Різноманітність ткацьких виробів півдня України» в рамках III Всеукраїнського музейного фестивалю (м. Дніпропетровськ)
3	2016	<ul style="list-style-type: none"> – участь у Всеукраїнському конкурсі «Незвичайні села України», в якому посіла третє призове місце; – участь у IV-му міжнародному фольклорно-етнографічному фестивалі «Гусарська бульба»
4	2017	– участь у VI-му міжрегіональному фестивалі народної творчості «З прабатьківських криниць»
5	2018	– проект «Сільський Ревізор» присвоїв с. Гусарка Більмацької ОТГ звання «Ремеслове село 2018 року»

Джерело: [22].

Таким чином, провівши аналіз сучасного стану розвитку туристичної галузі в Запорізькому краї, автор дійшов висновку, що область, маючи потужний туристично-краєзнавчий потенціал, може претендувати на вихід до світового туристичного ринку туризму, і тим самим залучати іноземних туристів та інвесторів. Розвиток курортно-рекреаційної сфери в області надасть більше можливостей для збільшення доходів, що надходять у регіональні і місцеві бюджети, тим самим значно покращивши рівень життя місцевого населення.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ

3.1. Проблеми збереження туристичного потенціалу Запорізького краю

Аналізуючи сучасний стан туристичної галузі області, насамперед, слід наголосити на сталій позитивній динаміці. Як наслідок, зростає чисельність туристичних потоків, поступово розвивається туристична інфраструктура краю, розширюється спектр туристичних послуг й зростає якість сервісу сфери обслуговування туризму. Але, попри це, залишається ще багато невирішених питань і проблем, які суттєво заважають реалізовувати туристичний потенціал досліджуваної області.

З метою комплексного планування та ефективного прогнозування розвитку туризму в Запорізькому краї обласною державною адміністрацією було розроблено та затверджено такі нормативно-правові документи: Програма розвитку рекреаційно-курортного комплексу та туризму на території Запорізької області на 2016-2020 рр.; Стратегія розвитку туризму Запорізької області на 2021-2027 рр. Вони спрямовані на вивчення туристичного потенціалу краю, визначення пріоритетних й перспективних ресурсів, та наукового обґрунтування шляхів розвитку туристичної галузі області.

У зазначених документах чітко визначено низку проблем, що гальмують розбудову туристичної на досліджуваній території. Передусім, варто назвати такі з них:

- відсутність налагодженої системи державного управління туризмом і курортами в області;
- невелика кількість інвестиційних проєктів та пропозицій щодо розвитку туристичних об'єктів та інфраструктури;
- невідповідність більшості санаторно-оздоровчих закладів на курортних зонах міжнародним стандартам;
- низька поінформованість населення області про туристичний продукт Запорізького краю;

- інертність туристичного бізнесу в Запорізькій області у питаннях реклами та просування власного туристичного продукту [66].

Теперішня економічна криза, зумовлена пандемією COVID-19, спричинила значне погіршення рекреаційно-курортної галузі в області. На ситуацію найбільше вплинула низка обмежувальних карантинних заходів, а саме дотримання норм безпеки, закриття більшості закладів оздоровлення та підприємств ресторанного господарства. Якщо аналізувати стан зазначеної галузі загалом, то найбільш негативний вплив зумовлений через відсутність бюджетного фінансування, що, як наслідок, призвело до припинення функціонування низки державних програм (санаторно-курортне лікування хворих на туберкульоз, травми спинного мозку, післяінфарктних хворих і т.д.). На сезонний характер роботи перейшли майже всі спеціалізовані санаторії, при цьому більшість з них закрили свої лікувальні бази і почали працювати як заклади відпочинку з низьким рівнем надання сервісного обслуговування. Через відсутність належного контролю почали з'являтися нові заклади, що мають недосконалу медичну базу і персонал без належної медичної освіти. Також на розвиток рекреаційно-курортного комплексу Запорізької області неабияк впливає недосконалість системи законодавчого забезпечення курортно-рекреаційної сфери. Особливо гостро стоять проблеми власності й оподаткування [61, с 84].

Нині актуальними для Запорізької області є проблеми забудови та розробка генеральних планів розвитку популярних серед відпочиваючих курортів.

Згідно тверджень дослідника з економічних питань у туризмі Р. Драпушко, основні перешкоди, що призупиняють належний розвиток рекреаційно-курортної галузі спричинені низкою обтяжуючих обставин, а саме:

- недосконалістю нормативно-правової бази;
- недостатнім рівнем розвитку інформаційної інфраструктури;
- незабезпеченням комплексного розвитку курортних територій;
- невідповідністю переважної більшості санаторно-курортних закладів міжнародним стандартам;

- низьким рівнем якості обслуговування у підрозділах харчування оздоровчих закладів;
- незабезпеченістю закладів висококваліфікованими спеціалістами;
- браком коштів для здійснення комплексу рекламних заходів щодо просування місцевого оздоровчого продукту на туристичний ринок;
- практичною відсутністю інвестицій;
- неефективним маркетингом;
- низьким рівнем менеджменту [24, с. 85].

На сьогодні туристична галузь Запорізької області реалізовує свої можливості лише на третину, маючи при цьому низьку конкурентоспроможність на внутрішньому та міжнародному туристичному ринках. Це викликано низкою причин, серед яких:

- недостатня державна підтримка суб'єктів державного підприємництва;
- високі податки;
- невирішеність питань з приватизації землі та захисту приватного капіталу;
- відсутність системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності у сфері послуг;
- низька якість туристичного продукту;
- недостатнє кадрове забезпечення сфери туризму та ін.

У дослідженні автор пропонує сконцентруватися на невирішених питаннях, що заважають належним чином розвивати та популяризувати туристичні ресурси. У першу чергу, варто зупинитися на висвітленні проблем природних ресурсів краю.

Зараз доволі гострою залишається ситуація у сфері обходження з відходами, що у колосальних обсягах щорічно утворюються та накопичуються на території області. Інтенсивний розвиток різних галузей ще більше загострює цю проблему. Для вирішення цієї проблеми у 2001 р. на Запорізькій АЕС було споруджено сухе сховище відпрацьованого ядерного палива СВЯП, яке мало змогу зберігати його 50 років. Головний ефект його використання – збереження найпотужнішої у Європі атомної станції у складі діючих електростанцій України. Проте цей фактор

значно зменшує інвестиційну привабливість рекреаційних угідь області, особливо для іноземних інвесторів [40, с. 57].

Нині особливого занепокоєння викликають екологічні проблеми Азовського моря, що спричинені низкою техногенних факторів, які відбуваються через низьку екологічну свідомість громадян та відсутність чіткої державної політики по захисту екосистеми Азовського моря. Отже, виділяють такі основні проблемні аспекти:

- забруднення вод нафтою та нафтопродуктами, спричинене діяльністю портів та постійними вантажоперевезеннями;
- браконьєрський вилов риби;
- інтенсивне будівництво баз відпочинку, пансіонатів на узбережжі моря, без належного дотримання екологічних норм;
- сильне забруднення води моря відходами металургійних і хімічних підприємств, а також викид побутових неочищених стічних вод;
- поховання в морі відходів або інших предметів з морських споруд, суден, літальних апаратів тощо [49, с. 379].

Ситуація, що нині склалася, зумовлена відсутністю належного контролю з боку державних установ та занедбаністю прибережних територій.

Також вирішення низки проблем потребують й об'єкти історико-культурних ресурсів. Доводиться констатувати той факт, що багато археологічних пам'яток перебувають під загрозою повного зникнення. Найбільшої шкоди археологічним об'єктам у Запорізькій області безперечно завдає господарська діяльність. Неабияк на складену ситуацію вплинув перехід земель сільськогосподарського призначення у приватне володіння, адже у межах таких земель знаходиться значна частина пам'яток археології, зокрема майже усі кургани.

Нині в Запорізької області близько 800 га належить до земель історико-культурного призначення. Із вказаної цифри виведено із землекористування лише частину, незважаючи на те, що Запорізьке обласне Головне управління земельних ресурсів та відповідні районні відділи проінформовані про перелік та

розташування археологічних об'єктів. Цей фактор дуже занепокоює, бо призводить до поступового знищення та руйнування об'єктів культурної спадщини.

На сьогодні досить гостро стоїть й проблема охорони об'єктів нематеріальної культурної спадщини. Основними факторами такого занепаду є недостатність бюджету в обласних та районних радах, що спричинює низьку якість послуг таких закладів. Застаріла технічна база та неналежний рівень кваліфікації персоналу не дозволяють надавати послуги щодо збереження нематеріальної культурної спадщини [3, с. 10].

Нині в Запорізькій області й в Україні загалом, відсутній дієвий нормативно-правовий акт, який би окреслював та формулював завдання державної політики, а також компетенції органів виконавчої влади у сфері охорони нематеріальної культурної спадщини. У тому числі, мова йде про створення низки завдань, спрямованих на ідентифікацію, документування, дослідження, збереження, захист, популяризацію, підвищення їх ролі та передачу [3, с. 9].

Також невирішеним лишаються питання формування переліку об'єктів нематеріальної культурної спадщини та визначення відповідальної за цей процес громадської організації, яка б акумулювала питання охорони та забезпечувала координацію зусиль усіх зацікавлених сторін. Необхідне опрацювання та формування дієвої системи заходів з надання підтримки закладам культури та дозвілля, спрямованих на збереження нематеріальної культурної спадщини, підтримки носіїв традицій, колективів народної творчості, вдосконалення системи підготовки та перепідготовки фахівців туристичної галузі, підтримки регіональних, міжрегіональних, всеукраїнських і міжнародних фестивалів, виставок народної творчості, конкурсів й проєктів, спрямованих на збереження, розвиток нематеріальної культурної спадщини та популяризація нематеріальної спадщини через мережу Інтернет тощо [13, с. 287].

Проблема розвитку у сфері готельного та ресторанного бізнесу вже декілька років поспіль лишається актуальною, адже має суттєвий вплив на її економічне та соціальне значення в галузі гостинності й в розвитку туристичної галузі, загалом.

Підприємства готельного і ресторанного господарства неабияк впливають на платіжний баланс області й стимулювання розвитку суміжних галузей, зокрема харчової й торгівельної промисловості, виробництва сувенірів тощо.

У Запорізькій області щорічно збільшується кількість підприємств готельного господарства, проте сам факт наявності цих закладів не засвідчує їх про належне функціонування. Доказом цього є невисока активність приїжджих за кількісними показниками та зменшення чисельності штатних працівників. Також на функціональність готельних закладів неабияк впливає застаріла готельна база та неефективна маркетингова стратегія. Ці фактори є основними для засвідчення досить слабого розвитку готельного господарства [76, с. 253].

Особливості організації готельного бізнесу на території досліджуваної області можна охарактеризувати таким чином:

- основний готельний фонд не відповідає міжнародним стандартам;
- деякі готелі високого класу введені в експлуатацію за участі зарубіжних інвесторів;
- більшість працівників не мають належного рівня освіти або не відповідають потрібній кваліфікації [80, с. 110].

Важливим критерієм у готельному бізнесі є так званий людський чинник. Тому варто звернути увагу на менеджмент, структуру і добір персоналу. Працівники повинні мати професійну освіту, володіти відмінними особистими та діловими якостями. Створення для робітників сприятливого клімату на робочих місцях робить можливим вищий рівень трудової активності, який, при правильній організації, стимулює високу трудову завзятість кожного і впливає на доходи підприємства загалом [80, с. 111].

Аналізуючи проблеми ефективного управління готельним бізнесом, науковець Є. Моргунов зауважує, що для того, щоб ефективно керувати готельними підприємствами, «необхідно знати механізм функціонування процесу, всю систему факторів, що викликають його зміни, а також засоби впливу на ці фактори» [48, с. 47].

У незадовільному стані нині лишаються й заклади ресторанного господарства. Попри проведення незначної роботи щодо їх модернізації та реконструкції, все ж таки не всі підприємства можуть надавати належні умови для відпочинку. Негативно на роботу ресторанного бізнесу впливає й низька якість використання маркетингових комунікацій, зокрема, реклами. Причиною цього є наймання на посади управлінням рекламною діяльністю некваліфікованих кадрів. Таке становище обумовлено тим, що в ресторанному господарстві практично відсутні кваліфіковані спеціалісти в галузі маркетингу та реклами [68, с. 236].

Як свідчить зарубіжний досвід, у сучасному світі розвиток мереж швидкого харчування є невід'ємною ланкою серед закладів ресторанного господарства. На жаль, в області є недостатня кількість мережевих фаст-фуд ресторанів, зокрема, таких популярних як «Пузата хата», McDonalds, «KFC», «Два Гуся» тощо. Цей факт негативно впливає на розвиток туристичної галузі в цілому, адже подібні підприємства швидкого харчування приносять у державний бюджет великі кошти.

Кількість закладів ресторанного господарства Запорізької області з кожним роком зменшується, проте, варто наголосити на тому, що вони мають високі показники оборотності капіталу. Таким чином, розвиток та управління підприємствами ресторанного господарства області потребує використання ефективної стратегії управління, що буде базуватися на основі потенціалу ресторану, його людських ресурсів та сучасних тенденцій розвитку [68, с. 238].

На популяризацію туризму в Запорізькому краї певним чином впливає низка об'єктів і дестинацій, з якими й асоціюється область у населення країни. Таким туристичним брендом можна вважати м. Запоріжжя. Попри відносно добре розвинену інфраструктуру та рівень надання туристичних послуг, місто все ж таки потребує вирішення низки проблемних питань, які заважають розвитку туристичного потенціалу. Найбільш суттєві з них схематично висвітлено на рис. 3.1.

Рис 3.1. Проблеми туристичного потенціалу м. Запоріжжя.

Джерело: розроблено автором згідно з даними [79, с. 287].

Наявність вищезазначених проблем зумовлена певними причинами та чинниками впливу. Перш за все, основною причиною є відсутність фінансової підтримки з боку держави, що спричинює недостатнє фінансування заходів, пов'язаних з розвитком туристичної галузі області, утримання туристичних об'єктів. Невтішним нині лишається той факт, що внутрішня співпраця між суб'єктами індустрії гостинності, громадами і місцевою владою є недостатньо ефективною, і, як наслідок, відсутній системний підхід до просторового планування та управління туристичною галуззю. Неабияк на розвиток туризму впливає і людський чинник, що обумовлює невисокий рівень місцевого патріотизму, культурно-естетичного виховання та несення відповідальності [32].

Окремо доцільно проаналізувати проблему низької проінформованості місцевого населення та відвідувачів області стосовно туристичних об'єктів. Цей показник є дійсно одним з найважливіших, адже істотно впливає на загальний стан туристичної сфери. Причиною цьому є відсутність сучасних (новозбудованих) туристично привабливих об'єктів у сфері рекреації, активного

відпочинку, розваг та культурного дозвілля; низька активність районних громад у стимулюванні процесів розвитку туристичної діяльності; відсутність сталих традицій змістовного та цікавого проведення дозвілля у населення.

Отож, на думку автора, не вирішивши проблем, які безпосередньо стосуються розвитку туристичної галузі в області, неможливо буде вийти на новий рівень та продовжувати розвиватись з більшою потужністю. Деякі з вищевказаних проблемних питань є дійсно складними та обтяжують Запорізький край і можуть навіть спричинити занепад окремих напрямів розвитку туризму.

3.2. Перспективи розвитку інфраструктури та розвитку туризму досліджуваної області

Запорізька область є достатньо перспективною та туристично привабливою територією. Попри всі свої значні переваги, область має й проблемні сторони, які варто вирішити, щоб значним чином покращити сучасне становище туристичної інфраструктури й галузі загалом. Основною метою перспективного розвитку туристичного потенціалу в Запорізькій області є створення конкурентоспроможного ринку в сфері туризму та дозвілля, спрямованих на якісне надання послуг та задоволення потреб відвідувачів краю.

У Стратегії розвитку туризму Запорізької області на 2021-2027 рр. чітко прописані стратегічні цілі подальшого розвитку туристичного потенціалу краю. Виділяють чотири основних напрями:

- вдосконалення та розвиток туристичної та допоміжної інфраструктури;
- розвиток людських ресурсів;
- формування та просування туристичних дестинацій Запорізької області;
- розбудова Національного заповідника «Хортиця» [66].

Схема детальної характеристики вказаних цілей репрезентована у Додатку І.

Перший напрям розвитку туристичної галузі області концентрується на розбудові транспортної і туристичної інфраструктури, зокрема, створенні мережі автопрокату та туристичного таксі, розробці та впровадженні концепції

туристичної навігації. Особливий акцент ставиться на задіянні інноваційних рішень, а саме розробці та впровадженні автоматизованих систем збору та обробки даних й формуванні мережі місць паркування та зупинок туристичного транспорту. Вказані шляхи розвитку мають зробити значно зручнішими та комфортнішими подорожі туристів до Запорізького краю.

Перш за все, доцільно звернути увагу на розвиток курортно-рекреаційної сфери, адже курортні території приносять найбільший дохід від туристичного збору та щорічно мають високі показники туристичних потоків. Тому, з метою розвитку туристичного потенціалу Запорізької області на державному рівні визначено такі пріоритетні напрями розвитку курортно-рекреаційної сфери:

- поліпшення діючих туристичних об'єктів та курортно-рекреаційних закладів;
- стимулювання розвитку пріоритетних видів туризму (лікувально-оздоровчий туризм, пляжний туризм, екотуризм тощо);
- освоєння нових рекреаційно-курортних зон і територій, які мають туристичний потенціал;
- підвищення якості та асортименту туристичних послуг;
- створення високоякісної рекламної кампанії регіонального туристичного продукту для розповсюдження на внутрішньому та міжнародному ринках [75, с. 188].

Основними заходами щодо розвитку саме лікувально-оздоровчого туризму Запорізької області є забезпечення належної підтримки зі сторони держави, участь державних підприємств і підприємств інших форм власності, фізичних осіб у створенні сприятливих економічних умов для організації достатньої матеріальної бази і розвитку інфраструктури [40, с. 58].

Інтенсивний розвиток лікувально-оздоровчого туризму є важливою умовою для підвищення якості життя в області та Україні загалом, створення нових робочих місць та поповнення державних бюджетів. Створення та належна реалізація туристичного продукту високої якості і підвищення рівня конкурентоспроможності у вітчизняній і світовій індустрії туризму та послуг

рекреації, сприятиме формуванню іміджу області як потужного центру лікувально-оздоровчого туризму [40, с. 59].

Особливого значення набуває визначення пріоритетів розвитку окремих курортних зон: м. Бердянська, смт. Кирилівки та м. Приморська. Отже, для курорту в Бердянську доцільним є:

- створення Центру водного туризму з почерговим розгалуженням системи пасажирського водного транспорту на узбережжі;
- створення Центру дослідження проблем Азовського узбережжя;
- відновлення втрачених в останні роки лікувальних курортних об'єктів [61, с. 85].

Для курорту Кирилівка, насамперед, передбачається:

- розв'язання проблеми централізованого водопостачання та водовідведення;
- впровадження пропозицій Мелітопольського туристичного кластеру щодо охоплення відпочиваючих екскурсійним обслуговуванням за наявними внутрішніми тур. маршрутами.

Курортні території Приазов'я потребують додаткової посиленої геологорозвідки існуючих лікувальних ресурсів та відкриття на їх базі нових об'єктів водо- й грязелікування для хворих зі шлунково-кишковим трактом, діабетом, з порушеннями обмінних процесів.

Також необхідно стандартизувати наявні транспортні коридори і почати формування нових туристичних потоків з одночасним відпрацюванням нових швидкісних транспортних можливостей. До цього пункту й слід віднести ремонт автошляхів до курортів Азовського узбережжя. Зокрема, в найближчий рік заплановано відремонтувати міжнародну трасу М-18, яка виводиться із Василівки до Запоріжжя, трас національного значення Н-30, яка сполучає Василівку й Бердянськ та Т-08-20, що об'єднує Якимівку з Кирилівкою [67].

Низка вказаних організаційних й управлінських заходів при взаємодії з туристичними організаціями дозволять зробити вірні кроки на шляху до створення конкурентоспроможного туристичного продукту.

У другому напрямі вказується про необхідність розвитку людських ресурсів в області. Наголошується на створенні системи регіональної економічної

підтримки малого і середнього туристичного бізнесу й всієї сфери обслуговування. Не менш важливим лишається питання достатньої кількості кваліфікованих працівників та їх професійних знань та вмінь в сфері туризму. Тому наразі заплановано формування локальних професійних громадських об'єднань (ЛТО) під егідою Національної туристичної організації України (НТОУ), що буде включати моніторинг учасників туристичного ринку на досліджуваній території та запровадження ефективної моделі співпраці у туристичній й курортно-рекреаційній сфері задля формування позитивного іміджу [66].

Насамперед, в найближчі роки заплановано внесення цілої низки змін в освітні навчальні програми вищих навчальних закладів Запорізької області для забезпечення належної якості професійної підготовки кадрів туризму та сфери обслуговування. Вказана пріоритетна спрямованість, перш за все, буде базуватися на налагодженні співпраці між освітніми закладами, що працюють в сфері гостинності та туризму та створенні на базі туристичних фірм, готелів, екскурсійних бюро майданчиків для навчальної практики студентів вищих навчальних закладів. До реалізації цієї стратегічної цілі необхідно віднестись з особливою відповідальністю, адже від цього напряму залежатиме якість надання туристичних послуг, рівень обслуговування в закладах готельного та ресторанного бізнесу, та й взагалі подальший розвиток туристичної галузі в області.

Робота над третім напрямом полягатиме в розробці низки нових туристичних продуктів та формуванням супутніх з цим процесами. Передусім, це створення системи цифрового просування туристичних продуктів області, розробка й діагностування бази даних наявних та перспективних туристичних об'єктів на територіях ОТГ, проведення престурів для представників туристичних фірм і преси, розміщення відкритої бази даних на сайтах туристично-інформаційних центрах області тощо [66].

Задля активізації туристичного потенціалу Запорізької області, необхідним є розвиток таких пріоритетних видів туризму:

- історико-краєзнавчий туризм;
- подієвий туризм;
- промисловий (індустріальний) туризм;
- сакральний туризм;
- гастрономічний туризм (зокрема й винний);
- сільський туризм та етнотуризм;
- рекреаційний туризм.

Доволі пріоритетним серед видів туризму є розвиток саме індустріального туризму. Важливим є поширення та інформування туристів про нові сучасні туристичні об'єкти цього виду туризму, адже розвиток туристичного бізнесу має відповідати стрімкому росту технічного прогресу в XXI ст. У пріоритеті розвинення індустріального туризму є дослідження різних територій, будівель та інженерних споруд виробничого або спеціального призначення, а також можливість досягнення естетичного задоволення від побаченого.

Варті уваги й колишні промислові території та об'єкти, що були виведені з експлуатації. Частина таких об'єктів розташована у зручних і доступних для відвідування місцях. Вони можуть бути використані безпосередньо як індустріальна спадщина для організації різних креативних заходів, фестивалів і змагань з екстремальних видів спорту, проведення екскурсій або пристосувати під інші громадські (зокрема туристичні) потреби [63, с. 28].

У довгостроковій стратегічній перспективі визначено створення на належному рівні відповідного туристичного іміджу краю за рахунок розробки нових туристичних маршрутів, сприянню розвитку туристичних послуг в сільській місцевості та промоції культури та спадщини національних меншин, що проживають у межах досліджуваної території.

Окрім популяризації пріоритетних туристичних об'єктів та пам'яток загальнонаціонального значення, за участі місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, слід втілити комплекс управлінських заходів щодо залучення до внутрішніх та міжобласних туристичних маршрутів й інших не менш унікальних природних та історико-культурних туристично привабливих

об'єктів у районах та містах Запорізької області. Крім того, варто створити їх повний Реєстр та Єдину електронну базу даних. На цьому підґрунті розробити Єдину електронну туристичну мапу Запорізького краю, яка буде регулярно відновлюватися у відповідності до певних змін.

Попри вказані цілі, достатньо важливим є питання збереження унікальних історико-культурних (зокрема, археологічних) об'єктів Запорізького краю. Для їх охорони треба розробити низку державних та суспільних заходів, які хоча б певним чином змогли змінити відношення місцевого населення до історико-культурних ресурсів. Запропоновано деякі шляхи покращення сучасної ситуації з охорони археологічних та історичних пам'яток:

- створення єдиного координаційного центру;
- визначення чітких охоронних зон, встановлення грошової оцінки нерухомих пам'яток археології;
- стимулювання розвитку археологічного туризму в області й країні загалом;
- створення сильних археологічних експедицій, які б займалися обробкою земель, на яких розташовані археологічні об'єкти [74, с. 313].

Пріоритетним для розвитку туристичної галузі нині лишається формування туристичного брэнда області та його маркетингового просування. Таким чином, окреслено розробку брэндбуку Запорізької області, що проходитиме в три етапи: проведення конкурсу на найкращий слоган, створення або пошук унікального шрифту та остаточне вибудовування офіційного брэндбуку. Метою розробки є отримання айдентики туристичних продуктів краю для того, аби вирізнялись в інформаційному полі з поміж інших областей України.

Департаментом культури, туризму, національностей та релігій спільно з маркетинговою компанією «Evolution» вже розроблено три варіанти логотипів Запорізької області, і, станом на сьогодні, проводиться опитування населення для визначення кращої пропозиції. Створення логотипу базувалося на поєднанні відмінних рис області, найбільш цікавих історико-культурних подіях (об'єктах) та кольорах, які найкраще відображають Запорізький край (рис. 3.2.). У Додатку І автором представлено зразки варіантів логотипу області.

Рис. 3.2. Варіанти логотипів Запорізької області.

Джерело: розроблено автором на згідно з даними [51, 53].

Наразі також запланована підготовка двомовних презентацій та рекламних матеріалів про Запорізький край й створення системи цифрового просування туристичних продуктів для популяризації та поширення інформації стосовно основних туристичних об'єктів Запорізького краю.

Особливим культурно-історичним об'єктом території Запорізького краю слід вважати о. Хортиця, який є найбільшим островом на р. Дніпро та найбільшим річковим островом у Європі. В умовах інформатизації суспільності, розширення граней доступу населення до глобальних інформаційних систем важливим є використання сучасних інноваційних способів просування важливих та цікавих DESTINATION області [55, с. 234].

Саме на основі вищевикладеного матеріалу й базується четвертий напрям основних завдань Стратегії розвитку туризму на наступні сім років. Отже, запланована реконструкція об'єктів туристичної інфраструктури острова й створення нових. Таким чином, відбудеться реконструкція низки історико-

культурних об'єктів краю (Музею історії запорозького козацтва, меморіально-туристичного комплексу «Скіфський стан» тощо) та створення інтерактивного об'єкту «Козацький зимівник». Необхідним також є й створення об'єктів супутньої туристичної інфраструктури, а саме мережі готелів та кав'ярень й системи навігації о. Хортиця [66].

Доцільним є створення та просування місцевого туристичного бренду «Хортиця», який зможе пов'язати між собою матеріальні та нематеріальні ресурси досліджуваної території. Розробка цього проєкту є надзвичайно ефективною, адже дає змогу реалізувати туристичний потенціал та налагодити багато процесів, які стосуються туристичної галузі й економіки області загалом.

У табл. 3.1 проілюстрований SWOT-аналіз туристичного бренду «Хортиця», що проведено з урахуванням сучасного стану території та тенденцій розвитку туристичної інфраструктури. Також тут сформовано чітке уявлення про те, як сильні та слабкі сторони впливають на реалізацію можливостей і нейтралізацію загроз.

Відповідно до проведеного SWOT-аналізу варто виділити основні завдання, які необхідно реалізувати в ході процесу створення та просування локального туристичного бренду «острів Хортиця»:

- розробка та застосування ефективної маркетингової стратегії для досягнення цілей брендингу;
- формування нових пріоритетів розвитку туристичної території «острів Хортиця» та розробка конкретних пропозицій для їх досягнення;
- збір та систематизація інформації щодо послуг туристичних бізнес-структур Запорізької області з метою їх подальшої популяризації;
- створення і просування єдиного фірмового стилю бренду;
- розробка і реалізація рекламної кампанії з просування туристичних послуг серед потенційних відвідувачів;
- створення глобального і локального інформаційного простору;
- моніторинг інтернет-ресурсів з метою виявлення популярності бренду «острів Хортиця» та надання актуальної інформації;

- розробка та реалізація ефективних маркетингових й інноваційних проектів і програм, спрямованих на довгострокове залучення нових бізнес-партнерів і клієнтів з метою збільшення обсягів туристичних послуг [55, с. 235].

Таблиця 3.1

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
<ul style="list-style-type: none"> – унікальна історична і культурна спадщина; – «брендовий» об'єкт м. Запоріжжя та Запорізької області; – наявність об'єктів природо-заповідного фонду України; – місце проведення різних заходів відпочинку та дозвілля; – багата флора та фауна; – широкий спектр можливостей організації різних видів туризму; – організація екскурсій без залежності від сезону; – відсутність у радіусі 300 км схожого конкурентного об'єкта. 	<ul style="list-style-type: none"> – проблеми з благоустроєм та високою засміченістю території; – низька якість і недостатній асортимент послуг для відвідувачів; – відсутність ефективної організаційної структури з управління розвитком туристичного бренду Хортиця; – імідж туристичного бренду не в повній мірі відображено у соціальних мережах; – нерозвинена інфраструктура.
Можливості (O)	Загрози (T)
<ul style="list-style-type: none"> – доступність сучасних інформаційних технологій для діджиталізації; – наявність постійного туристичного потоку на о. Хортиця; – зацікавленість новими туристичними проектами молодіжних громадських організацій; – зацікавленість історико-культурною спадщиною з боку української діаспори всього світу; – альтернативні джерела фінансування; – наявність попиту з боку запорожців та громадян України до рекреаційного, пізнавального та історичного туризму. 	<ul style="list-style-type: none"> – незадовільний стан транспортної інфраструктури; – обмеженість бюджету щодо інвестування в розвиток території та недостатність фінансування; – погіршення екологічної ситуації в м. Запоріжжя; – неефективне управління вітчизняною туристичною галуззю, в цілому; – зниження купівельної спроможності споживачів туристичних послуг.

Джерело: [55, с. 235].

Отож, вищезазначений документ наголошує на тому, що реалізувавши всі заплановані завдання та цілі, Запорізька область перетвориться на провідну курортно-рекреаційну, туристичну, національно-культурну територію, з багатовіковою історією, стане високорентабельною та інтегрованою у світовий ринок.

Головним перспективним напрямом для розкриття та подальшого розвитку туристично-краєзнавчого потенціалу Запорізького краю є створення сприятливого інвестиційного клімату, так би мовити, формування інвестиційної привабливості туристичного комплексу окресленої території.

Орієнтуючись на загальний рейтинг інвестиційної привабливості регіонів станом на 2018 р., Запорізька область посідає 2-ге місце. Область входить до першої трійки областей, що мають високий рівень інвестиційного потенціалу. Тобто з кожним роком позиції Запорізького краю покращуються за рахунок певних факторів впливу, проте є й негативні фактори, що занижують позиції області з-поміж інших областей країни [14, с. 33].

Фактори впливу на інвестиційну привабливість туристичної галузі в області поділяються на м'які (на їх зміну можна вплинути в короткостроковому періоді) та жорсткі (можуть підлягати коригуванню протягом довгострокового періоду). На рис. 3.3. визначено основні фактори впливу на інвестиційну привабливість Запорізької області. Проаналізувавши їх, варто зазначити, що найсильнішою стороною області є вдале географічне розташування, достатня кількість туристичних ресурсів, активне застосування інновацій в сфері туризму. Проте розвиток туристичної інфраструктури та діловий клімат має багато невирішених питань, що негативно впливає та стримує подальший розвиток туристичного галузі в області.

Рис. 3.3. Фактори впливу на інвестиційну привабливість туристичної галузі Запорізької області.

Джерело: [14, с. 33].

Проаналізувавши рівень інвестиційної привабливості туристичної галузі, варто виокремити пріоритетні напрями для її покращення та підвищення на вищій щабель:

- поліпшення рівня захисту інвесторів з боку органів державної та місцевої влади;
- активізація боротьби з корупцією;
- підвищення ефективності роботи місцевих органів влади;
- налагодження співпраці з іншими країнами й міжнародними туристичними організаціями;
- участь у запровадженні та реалізації міжнародних програм розвитку туризму;
- сприяння розвитку в'їзного та внутрішнього туризму тощо [14, с. 36].

Отже, втілюючи низку прописаних цілей, область зміцнить свій туристичний потенціал, поєднає курортний та рекреаційний напрям з традиційними мистецькими проєктами краю, посприє у збереженні та розвитку промислів і ремесел та зосередить увагу туристів на територію Запорізької області як осередку державності та демократичних традицій України.

Таким чином, дослідивши проблеми та перспективи розвитку туризму на території краю, автор констатує, що, незважаючи на низку невирішених проблем, туризм Запорізької області має серйозні перспективи для поступального розвитку. Реалізація зазначених завдань та стратегічних цілей відкриє нові перспективи розвитку туризму в Запорізькому краю та позитивно позначиться на зростанні попиту на продукцію місцевого виробництва, збільшенні туристичних об'єктів, розвитку інфраструктури в області та надасть можливість вирішувати проблеми туристичного та екологічного спрямування.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження туристично-краєзнавчого потенціалу Запорізької області автор дійшов наступних узагальнюючих висновків.

1. Встановлено, що в умовах сьогодення актуальною є проблема розуміння сучасної туристичної термінології. Тому доцільно сформувати належний понятійно-термінологічний апарат, висвітливши базові терміни сфери туристичних послуг. Автором було проаналізовано такі терміни: туризм, туристична індустрія, туристично-краєзнавчий потенціал, туристичний продукт, туристичні ресурси (матеріального та нематеріального спрямування), туристична дестинація та туристичний ринок.

З'ясовано, що зарубіжні та вітчизняні науковці мають різні погляди та пояснення основних понять, проте трактування більшості термінів є схожими. Це свідчить про сформованість понятійно-категоріального апарату досліджень з туристичної проблематики.

2. Проблемі вивчення та дослідження туристичних ресурсів присвячена значна кількість наукових праць українських дослідників. Їх аналіз засвідчив, що туристично-краєзнавчий потенціал Запорізького краю наразі висвітлено не в повному обсязі. У наукових працях досліджуване питання подається переважно у вигляді аналізу природних та історико-культурних ресурсів області. В основному вчені акцентують увагу на соціально-економічних умовах розвитку туристичної галузі, вивчають, узагальнюють та виокремлюють проблеми інфраструктури курортно-рекреаційної сфери Запорізької області та вказують на недостатньо розвинену туристичну інфраструктуру. Разом з тим, в проаналізованих працях містяться й рекомендації щодо усунення виявлених проблем та розвитку найбільш пріоритетних видів туризму в цьому краю, а саме: культурного, індустріального, сільського, екологічного та віртуального.

3. З'ясовано, що Запорізька область має достатню кількість туристичних ресурсів, проте на території області вони розподілені нерівномірно. Зокрема, природно-заповідний фонд налічує 349 об'єктів, з них державне значення мають

15 об'єктів, місцевого значення – 334 територій; історико-культурні ресурси нараховують 8400 об'єктів, у тому числі пам'яток історії – 1700, пам'яток археології – 6563, пам'яток монументального мистецтва – 32, науки і техніки – 20, музеїв – 24. Найбільш туристично привабливими об'єктами краю є о. Хортиця, Державний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила», історико-архітектурний заповідник «Садиба Попова» та заповідник «Кам'яні Могили». Нині край має як найбільш розвинені види туризму (сільський, екологічний, лікувально-оздоровчий, курортний, подієвий), так і ті види, що тільки почали свій розвиток та поступово набирають популярності. Серед них геологічний, віртуальний та індустріальний види туризму.

4. Оцінено, що стан розвитку туристичної інфраструктури в області у період з 2010 р. по 2019 р. був доволі перспективним та поступово набрав обертів. На жаль, у 2020 р. ситуація значно погіршилась з настанням економічної кризи та введенням обмежувальних карантинних заходів, спричинених пандемією COVID-19. Але, попри ці складнощі, туризм у Запорізькій області має необхідну туристичну інфраструктуру для інтенсивного розвитку. Проаналізовано стан підприємств готельного господарства, санаторно-курортних та оздоровчих закладів, а саме – пансіонатів, санаторіїв, баз відпочинку та дитячих оздоровчих установ Запорізької області.

5. Встановлено, що оцінка конкурентності туристичного потенціалу Запорізького краю напряму залежить від рівня функціонування провідних туристичних підприємств, збереження та розвитку туристичних ресурсів та інфраструктури. Запорізька область пропонує туристам достатню кількість туристично-екскурсійних маршрутів, що включають як популярні, так і маловідомі туристичні об'єкти й пам'ятки. На сьогодні в області діють більше 50 туристично-екскурсійних маршрутів, найпопулярніші серед яких «Від Дніпра до моря», «Від Великого Лугу до Берди», «Шлях до степових гір», «У пошуках Герросу» та «Дорогою вздовж моря».

Станом на 2019 р. у області зареєстровано 153 суб'єктів туристичної діяльності, що спеціалізуються на внутрішніх та виїзних напрямках туризму.

Ключовим у розвитку туристичної галузі нині є забезпечення поінформованості туриста про те, які турпродукти є в області та як їх можна отримати. Як було з'ясовано, типовими каналами інформування туриста є контекстна реклама та таргетована реклама в соціальних мережах. Туроператори та турагенти Запорізької області широко їх використовують, адже від наявності туристичної інформації залежить обсяг туристичного потоку до області.

6. Нематеріальна культурна спадщина представляє собою світове зібрання духовних витворів людства. Її цінність полягає у поєднанні унікальних зразків духовної культури різних націй та народностей, а також у досягненні їх світогляду, багатовікового досвіду, знань і вмінь. Нині у розвитку туристичної галузі краю пріоритетним є популяризація об'єктів нематеріальної культурної спадщини. Досліджено, що для визначення об'єктів нематеріальної культурної спадщини на теренах Запорізького краю є всі необхідні чинники, зокрема поліетнічний склад населення (українці, росіяни, болгари, білоруси, вірмени, татари), а відповідно й наявність їх фольклору. Нині поки що лише один об'єкт від області внесено до Національного переліку елементів НКС України. Це – «Традиція приготування ет аяклак (караїмський пиріжок з м'ясом). Досвід караїмів Мелітополя». Причиною його внесення до НКС є збереження та популяризація національної кухні караїмів, а також можливість цим зберегти один з найдавніших і найменших за чисельністю населення етносу, що проживає на території України.

7. У процесі здійснення кваліфікаційного дослідження було з'ясовано, що існує багато невирішених питань і проблем, які суттєво заважають реалізовувати туристичний потенціал досліджуваної області. Їх умовно було класифіковано на м'які (діловий клімат, успішний досвід, відкритість влади, правила та процедури, діловий оптимізм) та жорсткі фактори (природні ресурси, географічне розташування, інноваційний потенціал, споживчий сегмент, інфраструктура та ін.).

Наразі найбільш актуальними є низка перешкод, що призупиняють належний розвиток рекреаційно-курортної галузі. Основною з них є проблема, що

пов'язана з екосистемою Азовського моря. Також у незадовільному стані нині лишаються заклади готельного та ресторанного господарства. Проблема низької поінформованості місцевого населення та відвідувачів області стосовно туристичних об'єктів і маршрутів потребує негайного вирішення, адже цей показник істотно впливає на загальний стан туристичної сфери.

8. Автором було запропоновано шляхи вирішення проблемних питань для покращення сучасного становища туристичної інфраструктури й галузі загалом. Висвітлено чотири стратегічні напрями розвитку: вдосконалення та розвиток туристичної та допоміжної інфраструктури, розвиток людських ресурсів, формування та просування туристичних дестинацій Запорізької області та розбудова Національного заповідника «Хортиця».

Головним перспективним напрямом для розкриття та подальшого розвитку туристично-краєзнавчого потенціалу Запорізького краю є формування інвестиційної привабливості туристичного бізнесу на окресленій території. Підвищення рівня інвестиційної привабливості є найнеобхіднішим засобом покращення стану туристичної галузі та підґрунтям створення потужного туристичного іміджу Запорізької області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Академия рынка: маркетинг / А. Дайан, Ф. Букерель, Р. Ланкар, Р. Оллье. М.: Экономика, 1993. С. 572.
2. Алейникова Г. М. Организация и управление турбизнесом: учеб. пособие. Донецк: ДИТБ, 2002. С. 184.
3. Андрес Г. О. Охорона нематеріальної культурної спадщини як актуальний напрям культурної політики України. Праці Центру пам'яткознавства. 2012. Вип. 22. Серія: теорія, історія та історіографія пам'яткознавства. С. 5-15.
4. Андрєєва Г. П., Коваль П. Ф. Теоретичні засади спеціалізованого туризму. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 7. Серія: економіка та управління національним господарством. С. 90-94.
5. Арабаджи О. С. Вивчення та збереження національної кухні як важливого елемента нематеріальної культурної спадщини караїмів. Матеріали наук.-практ. конференції: Електронний облік: система впорядкування інформації та реєстрації елементів нематеріальної культурної спадщини: Зб. наук. праць за матеріалами наук.-практ. конф., Київ. 2016. С. 4-6.
6. Арабаджи О. С. Етнографічний музей «Кале» (м. Мелітополь) як осередок збереження історичної пам'яті та культури караїмського народу. Красзнавство Запоріжжя. 2018. Вип. 2 (6). С. 14-18.
7. Арабаджи О. С. Традиція приготування караїмських пиріжків (еть аякълакъ) – рецепти караїмів Мелітополя як елемент нематеріальної культурної спадщини Запорізького краю. Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс: досвід, практики, інновації: тези доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф.фестиваль, Київ. 2018. С. 338-343.
8. Арсененко І. А., Донченко Л. М., Варава Є. О. Сучасні аспекти розвитку культурного туризму в Запорізькій області. Наукове сьогодення: теоретико-прикладні дослідження та перспективи: матеріали Всеукр.наук.-практ. конф. 2019. Серія: туризм. С. 183-186.

9. Арсененко І. А., Донченко Л. М., Донець І. Ф. Функціональні аспекти розвитку сільського зеленого туризму у Запорізькій області. Парадигматичні аспекти й дилеми розвитку науки та освіти. 2019. Вип. 1. Серія: краєзнавство. С. 240-250.
10. Арсененко І. А., Іванова В. М., Непша Я. Ю. Мистецтво ткацтва села Гусарка Більмацького району, як елемент нематеріальної культурної спадщини Запорізької області. Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи: зб. Матеріалів XXVII Міжнарод. наук.-практ. інтернет-конф. 2020. Вип. 27. Серія: географія і геологія. С. 9-14.
11. Бабушко С. Р. Аналіз відповідності вітчизняної та англомовної термінології (на прикладі концепту «професійний розвиток фахівців сфери туризму»). Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. праць. 2013. Вип. 7. Серія: педагогіка. С. 274-282.
12. Бабушко С. Р. Професійний розвиток фахівців сфери туризму в США та Канаді: монографія/ за ред. Л. Б. Лук'янової. К.: «Ніжин. Видавець ПП Лисенко М. М.», 2015. С. 424.
13. Бегулина Г. К. Проблема актуализации нематериального культурного наследия. Ярославский педагогический вестник. 2011. Вип. 2. Т. 1. Серія: гуманітарні науки. С. 287-288.
14. Безхлібна А. П. Інвестиційна привабливість як чинник розвитку туристичної галузі Запорізького регіону. Scientific Journal «ScienceRise». 2016. Вип. 5/1 (22). Серія: економічні науки. С. 32-36.
15. Бейдик О. О. Словник-довідник з географії туризму, рекреації та рекреаційної географії. К.: «Палітра», 1997. С. 130.
16. Бейдик О. О., Топалова О. І., Прохорова Л. А. Трансформація регіонального туризму за умов децентралізації (на прикладі Запорізької області). Регіональна географія. 2019. Вип. 3 (107). С. 37-42.
17. Бережна Ю. М. Нематеріальна культурна спадщина ЮНЕСКО: поняття, тенденції, український вимір. Географія та туризм. 2012. Вип. 23. С. 93-100.

18. В'їзний туризм: навч. посібник / П.Ф. Коваль та ін. Ніжин: Лук'яненко В. В., 2010. С. 304.
19. Всесвітня туристична організація (UNWTO World Tourism Organization): офіційний сайт. URL: <http://www.world-tourism.org> (дата звернення: 11.02.2021)
20. Гаврилюк А. М. Атрактивність нематеріальної культурної спадщини України: туризмознавчий аспект. Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. 2018. Вип. 1. Серія: Туризм. С. 18-28.
21. Головне управління статистики у Запорізькій області: офіційний сайт. URL: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 22.03.2021)
22. Департамент культури і туризму Запорізької міської ради: офіційний сайт. URL: <https://cultura.city/departament> (дата звернення: 23.03.2021)
23. Департамент культури, туризму, національностей та релігій. Запорізька державна обласна адміністрація: офіційний сайт. URL: <http://www.zomc.org.ua/nematerialna-kulturna-spadhina/docs> (дата звернення: 21.03.2021)
24. Драпушко Р. Г. Туристичний потенціал України: стан, проблеми та перспективи розвитку. К.: Ін-т законодавчих передбачень і правової експертизи, 2007. С. 152.
25. Дурович А. П. Маркетинг в туризмі: учеб. пособие. Мн.: Новое знание, 2005. С. 496.
26. ДТЕК: «Зелена» енергетика стає популярнішою. URL: <https://renewables.dtek.com> (дата звернення: 31.03.2021)
27. Дутчак О. І., Шикеринець В. В. Нематеріальна культурна спадщина в Україні та її роль в розвитку туризму. ВП «Миколаївська філія КНУКІМ». 2017. С. 72-74.
28. Екологічний паспорт Запорізької області / упоряд. Гуркова О. О., Котова О. В., Ащеулова І. О. З.: Запорізька обласна державна адміністрація. 2020. С. 185.

29. Захаренко Г. Н. Туристський потенціал регіональної дестинації та ефективність його використання в індустрії туризму: монографія / спец. 08.00.05 «Економіка та управління господарством (рекреація та туризм)». Санкт-Петербург, 2011. С. 22.
30. Закон України «Про туризм»: офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 13.01.2021)
31. Законодавство України. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини: офіційний сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text (дата звернення: 15.01.2021)
32. Запорізька міська рада. Туристичний путівник: офіційний сайт. URL: <https://zp.gov.ua/uk/page/turistichnij-putivnik-1> (дата звернення: 13.03.2021)
33. Запорізька область: культура та туризм. URL: <http://www.oblses.zp.ua> (дата звернення: 13.03.2021)
34. Запорізька обласна державна адміністрація: офіційний сайт. URL: <http://www.zoda.gov.u> (дата звернення: 05.02.2021)
35. Запорізький обласний туристично-інформаційний центр. URL: <http://zotic.zp.ua/category/our-publications/> (дата звернення: 17.02.2021)
36. Запорізький обласний центр туризму та краєзнавства учнівської молоді. URL: <http://zoctkum.ucoz.ua> (дата звернення: 15.02.2021)
37. Інформаційне агентство «Інтерфакс Україна». URL: <https://interfax.com.ua/news/telecom/673327.html> (дата звернення: 05.03.2021)
38. Квартальнов В. А. Туризм: учебник. М.: Финансы и статистика, 2002. С. 320.
39. Котлер Ф., Боуен Дж. Маркетинг. Гостеприимство и туризм. / Пер. с англ. Под ред. Ноздревой Р. Б. М.: «ЮНИТИ», 1998. С. 787.
40. Крачило М. П. Основи екології та природокористування: навч. посібник. К.: Крамар, 2013. С. 56-59.
41. Кудерська Н. І., Кудерська І. О. Нематеріальна культурна спадщина України, її об'єкти (прояви). Європейські перспективи. 2015. Вип.7. С. 59-67.

42. Культура і туризм. Запорізька обласна державна адміністрація: офіційний сайт. URL: <https://www.zoda.gov.ua/article/2526/prirodno-zapovidniy-fond.html> (дата звернення: 18.02.2021)
43. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). К.: Альтерпрес, 2002. С. 436.
44. Мальська М. П., Худо В. В., Цибух В. І. Основи туристичного бізнесу / за ред. М. П. Мальської. К.: Центр навчальної літератури, 2004. С. 272.
45. Марченко О. А. Проблеми та перспективи розвитку рекреації та туризму у Запорізькій області. Бізнес-навігатор. 2014. Вип. 3 (35). Серія: Економіка природокористування. С. 184-188.
46. Марченко О. А. Сучасна оцінка ресурсного потенціалу туристичної галузі Запорізької області. Бізнес-навігатор. 2016. Вип. 1 (38). Серія: Економіка природокористування. С. 134-140.
47. Матвійчук Л. Ю. Теоретичні основи типології та специфіки туристичних ресурсів. Економіка. Управління. Інновації. 2011. Вип. 1. Серія: Економічні науки. С. 1-9.
48. Моргунов, Е. Б. Управління персоналом: дослідження, оцінка, навчання. М.: Бізнес-школа «Інтел-синтез», 2000. С. 44-49.
49. Москаленко Д. Р., Мягченко О. П. Екологічні проблеми Азовського моря та шляхи їх рішення. Збірник тез наукових доповідей студентів. 2018. Вип. 5. Т. 3. Серія: природничі науки. С. 379-380.
50. Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України. Український центр культурних досліджень. URL: <http://uccs.org.ua/natsionalnyj-reiestr-obiektiv/> (дата звернення: 21.03.2021)
51. Новини: презентовано результати першого етапу розробки брендбуку Запорізької області. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/> (дата звернення: 01.04.2021)
52. Новини: Запорізький край отримає новий бренд. URL: <http://1news.zp.ua> (дата звернення: 01.04.2021)

53. Облікова картка елемента нематеріальної культурної спадщини України. Традиція приготування ет аяклак (караїмський пиріжок з м'ясом). Досвід караїмів Мелітополя. URL: <https://authenticukraine.com.ua/downloads/ok-13.pdf> (дата звернення: 22.03.2021)
54. Олійник О. М. Туристичний потенціал Запорізького регіону: стан та напрямки розвитку / Зб. матеріалів всеукраїнської наук.-практ. конф : в 2 т. Красноармійськ : К ІІ ДонНТУ, 2011. Т. 1. С. 97-100.
55. Півень В. Д., Цвілій С. М. Створення бренду локальної території для реалізації туристичного потенціалу Запорізької області. Перспективи розвитку територій: теорія і практика. 2020. Секція: економічні, інформаційні, екологічні та соціальні аспекти розвитку територій. С. 233-236.
56. Природно-заповідний фонд. Запорізька обласна державна адміністрація: офіційний сайт. URL: <https://www.zoda.gov.ua/article/2526/prirodno-zapovidniy-fond.html> (дата звернення: 21.02.2021)
57. Природно-заповідний фонд Запорізької області. URL: <https://pzf.land.kiev.ua/pzf-obl-8.html> (дата звернення: 21.02.2021)
58. Природно-заповідний фонд Запорізької області: сучасний стан, проблеми, перспективи розвитку / Компанієць О. О., Лебедєва Н. І., Петриченко В. В., Компанієць А. В. 2011. Розділ: Охорона навколишнього середовища та раціональне природокористування. С. 87-94.
59. Попович С. І. Туристично-екскурсійні ресурси України: вступ до проблеми / «Збірник Туристичні ресурси України». К.: Тип. ФІГУ, 1996. С. 352.
60. Про внесення змін до Закону України «Про туризм». Закон України від 18.11.2003 р.: офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1282-15#Text> (дата звернення: 01.02.2021)
61. Рюміна Є. Л. Управління розвитком курортно-туристичної сфери Запорізької області. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2011. Вип. 2 (14). Серія: регіональна економіка. С. 83-86.
62. Сім шляхів до Запоріжжя: віртуальні тури. URL: <https://zaporizhzhia.city/virtual-tours> (дата звернення: 13.03.2021)

63. Смаль В. В. Туризм виробничої спадщини як продукт постіндустріальних трансформацій. Географія та туризм: Наук. збірник / Ред. кол. Я. Б. Олійник (відп. ред.) та ін. К.: Альтерпрес, 2010. Вип. 9. Серія: туризмознавство. С. 27-33.
64. Смолій В. А. Енциклопедичний словник-довідник з туризму / за ред. В. К. Федорченка. К.: ТОВ «Видавничий Дім «Слово». 2006. С. 370.
65. Стратегія розвитку туризму в місті Запоріжжі на 2014-2018 рр. URL: https://isc.biz.ua/images/HB/STZ_2014-2018_main.pdf (дата звернення: 16.02.2021)
66. Стратегія розвитку туризму Запорізької області на 2021-2027 рр. URL: http://www.berda.gov.ua/files/admin/Tourism_development_strategy_Zp.pdf (дата звернення: 16.02.2021)
67. Територіальні органи ДПС у Запорізькій області: офіційний сайт. URL: <https://zp.tax.gov.ua/> (дата звернення: 23.03.2021)
68. Ткач В. А., Язіна В. А. Сучасний стан розвитку ресторанного господарства Запорізької області. Європейський вектор економічного розвитку. 2014. Вип. 2 (17). С. 232-239.
69. Ткаченко А. М., Севастьянов Р. В., Андрійчук Г. В. Розвиток туристичного кластеру Запорізької області. Економічний вісник ДВНЗ УДХТУ. 2019. Вип. 2 (10). Серія: економічні науки. С. 64-72.
70. Традиція приготування ет аяклак (караїмський пиріжок з м'ясом). Автентична України. URL: <https://authenticukraine.com.ua> (дата звернення: 22.03.2021)
71. Туристична діяльність в Україні у 2011-2019 роках: статистичний бюлетень. Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 22.03.2021)
72. Туристичні ресурси: поняття про туристичні ресурси. URL: <https://uk.wikipedia.org> (дата звернення: 25.02.2021)
73. Холлоуей Дж. К. Туристический бизнес: Пер. с 7-го англ. изд. К.: Знання, 2007. С. 798.

74. Чикалова Е. Л., Янущенко Д. В. Проблеми збереження археологічних та історичних пам'яток у сучасній Україні на прикладі Запорізької області. Збірник тез пошуково-дослідницьких робіт III Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції учнівської молоді «Державотворчі процеси в Україні: через віки у XXI століття». 2018. С. 312-315.
75. Чуєва І. О. Перспективи розвитку рекреаційного туризму Запорізької області. Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Туристичний бізнес: сучасні тренди та стратегії розвитку», КНЕУ. 2018. С. 187-189.
76. Шульц М. О. Пріоритетні напрямки розвитку готельно-ресторанного бізнесу в Запорізькій області. Вісник студентського наукового товариства «ВАТРА» Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. 2016. Вип. 35. С. 252-258.
77. Юхновська Ю. О., Гірняк Є. І. Розвиток туристичного потенціалу Запорізького регіону. Східна Європа: бізнес та управління. 2017. Вип. 02 (07). Серія: економіка та управління національним господарством. С. 39-44.
78. Юхновська Ю. О. Оцінювання привабливості окремих видів туристичної галузі Запорізького регіону. Галицький економічний вісник. 2019. Вип. 4 (59). Серія: туризм. С. 23-39.
79. Юхновська Ю. О. Основні проблеми та перспективи розвитку туристичного потенціалу Запорізького регіону. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Вип. 12. С. 285-288.
80. Язіна В. А. Економічний аналіз особливостей організації та тенденції розвитку готельно-ресторанного господарства Запорізької області. Економічний аналіз. 2015. Т. 19. Вип. 3. С. 107-113.
81. Richards, G. Tourism, Culture and Creativity. Centre for Leisure and Tourism Research. New York NY: Taylor & Francis e-Library, 2007. P. 346.
82. A Dictionary of Travel and Tourism. URL: <https://www.oxfordreference.com> (дата звернення: 15.01.2021)

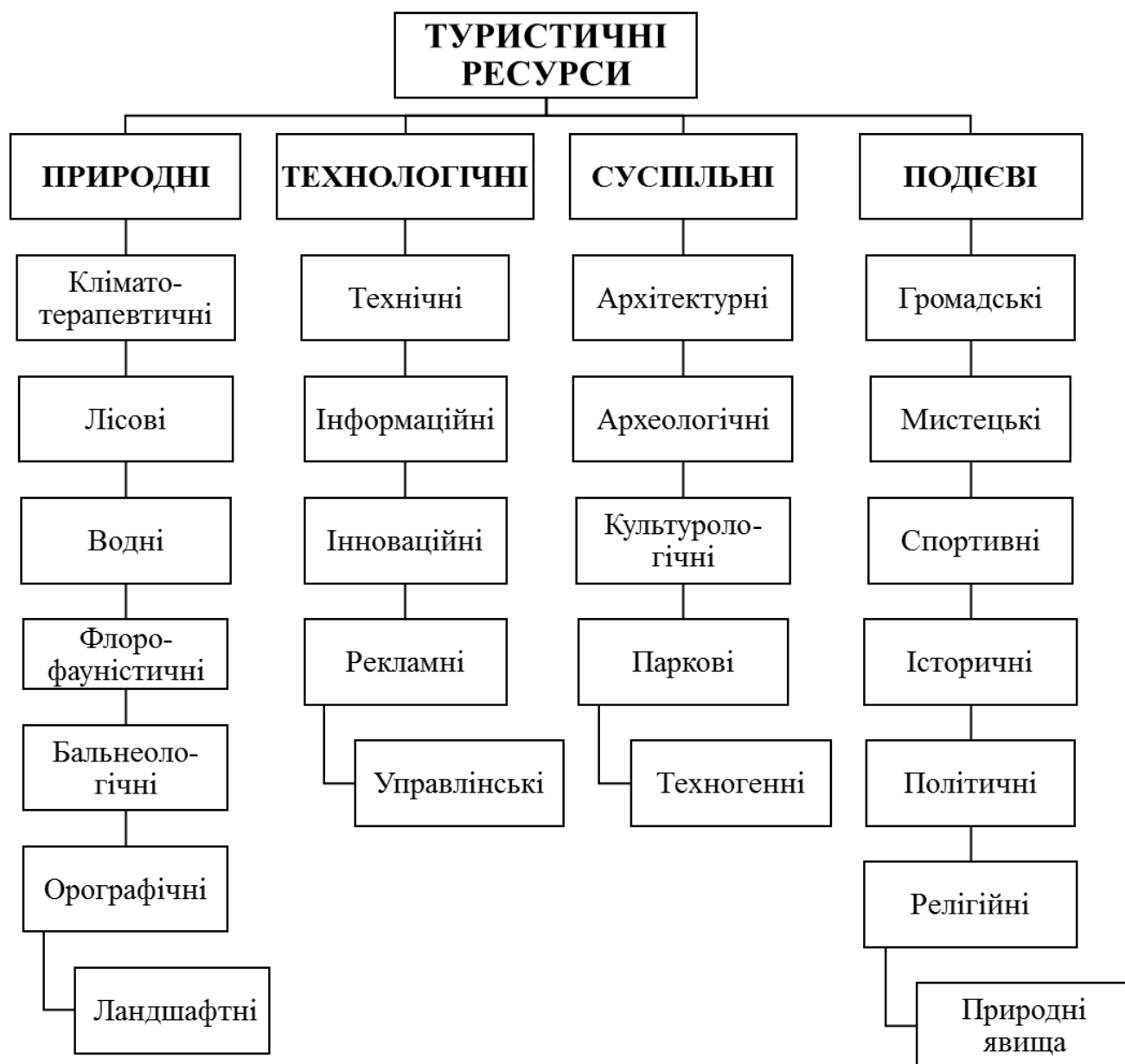

Рис. 1. Структура туристичних ресурсів.

Джерело: розроблено автором згідно з даними [72].

Рис. 2. Карта території розвитку видів туризму в Запорізькій області.

Джерело: [35].

ДОДАТОК В

Заказники державного значення у Запорізькій області

(станом на 01.01. 2020 р.)

№ з/П	Назва заповіднику	Місцезнаходження	Територія (га)	Особливість
1	Дніпровські пороги	порожиста ділянка Дніпра, що включає південну частину о. Хортиця, о. Байда та ряд дрібних островів і скель у нижньому б'єфі греблі ДніпроГЕСа	1 383	наскельна рослинність, залишки барачних лісів, ділянки цілинних степів і дніпровських плавней
2	Великі і Малі Кучугури	острови в Каховському водосховищі в 8 км від с. Каменське Василівського району	400	місця гніздування та харчування перелітних водно-болотних і водоплавних птахів
3	Родіонівський	уздовж правого берега р. Молочної та Молочного лимана північніше с. Радивонівка Мелітопольського р-ну	400	штучне лісове насадження з білої акації, сосни, дуба й інших порід
4	Алтагирський	правобережжя Молочного лиману на території Мелітопольського р-ну	1 100	місце гніздування рідкісних птахів та місце мешкання і розмноження мисливської фауни
5	Обитічна Коса	півострів, який на 22 км простягається всередину Азовського моря, відноситься до території Бердянського р-ну	8 863	нерест багато видів морських риб
6	Старобердянський	лівий берег р. Молочної, між с. Новопилипівка і Вознесенка Мелітопольського району	1 000	налічується понад 100 видів деревинно-чагарникових порід дерев
7	Молочний лиман	гирлова частина	19 000	гніздування

		р. Молочної і східної частини Молочного лиману		водоплавних і водяно-болотних птахів; найбільша концентрація гідрофільних птахів; нерест і цінних видів риб.
--	--	--	--	--

Джерело: розроблено автором згідно з даними [58].

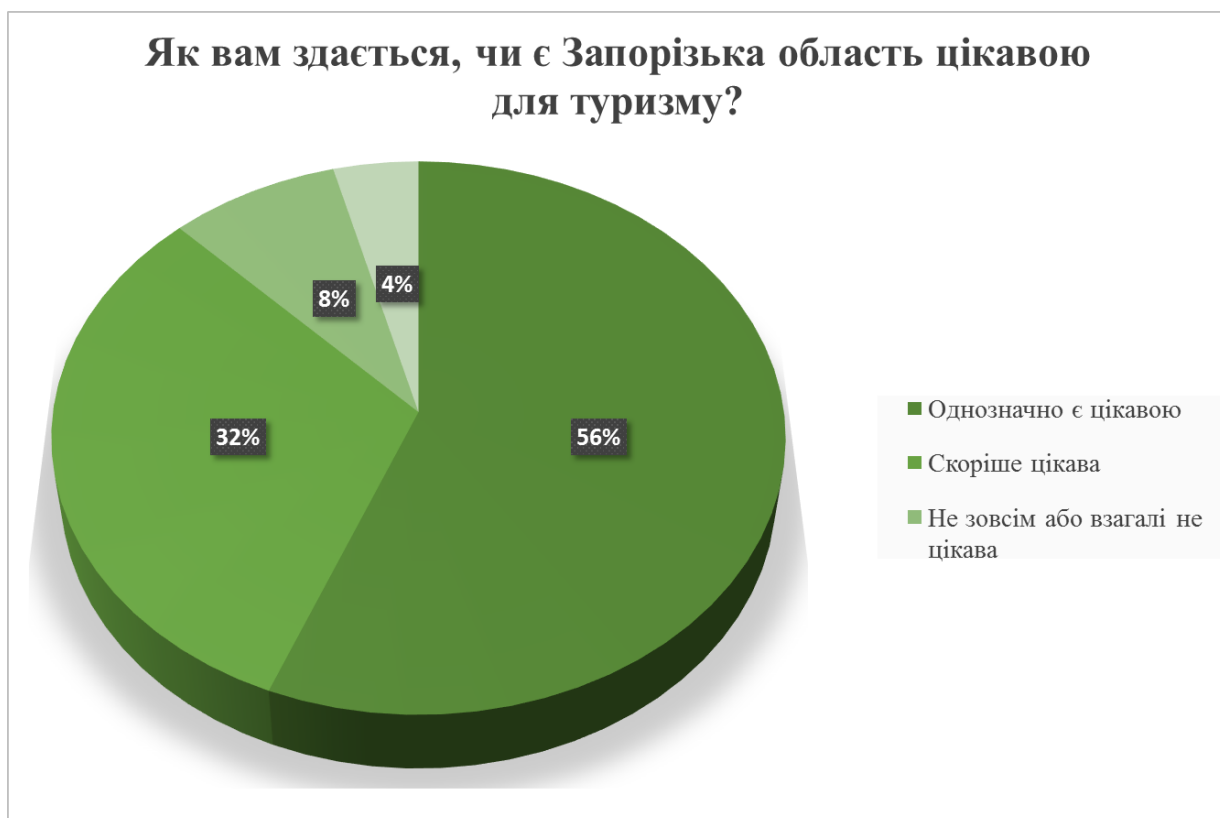
ДОДАТОК Г

Пам'ятки природи державного значення у Запорізькій області

(станом на 01.01.2020 р.)

№ з/п	Назва пам'ятки природи	Місцезнаходження	Територія (га)	Особливість
1	«Кам'яна могила»	на 1 км південніше від с. Терпіння	15	накопичення брил сарматського піщанику; унікальні наскельні малюнки та знаки різноманітних епох від палеоліту до середньовіччя
2	«Гранітні скелі»	на р. Берда	15	гірські породи, мінерали, різноманітні форми вивітрювання (грати, навіси і т.п.)
3	«Балка Скотовата»	на р. Янчул	30	багато видів декоративних і лікарських трав
4	«Балка Бальчанська»	біля с. Орловське і Ворварівка	28	буйна степова рослинність
5	«Балка Россоховата»	на північ від с. Ясинувате	27	рідкісні види рослин та лікарські трави
6	«Урочище Пристіни»	на правому березі р. Кінська	17	цілинна степова рослинність

Джерело: розроблено автором згідно з даними [72].

Як ви вважаєте, що є відмінною рисою Запорізької області?

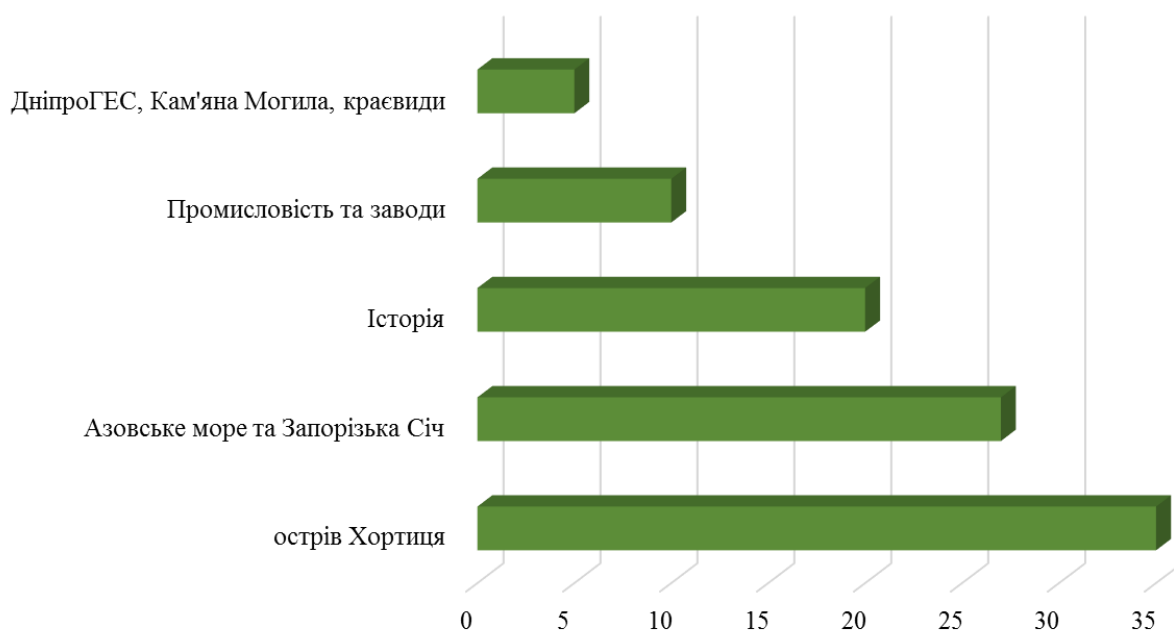

Рис. 3. Результати опитування стосовно туристичної привабливості Запорізької області.

Джерело: [23].

Рис. 4. Карта-схема туристичних маршрутів Запорізької області.
Джерело: [35].

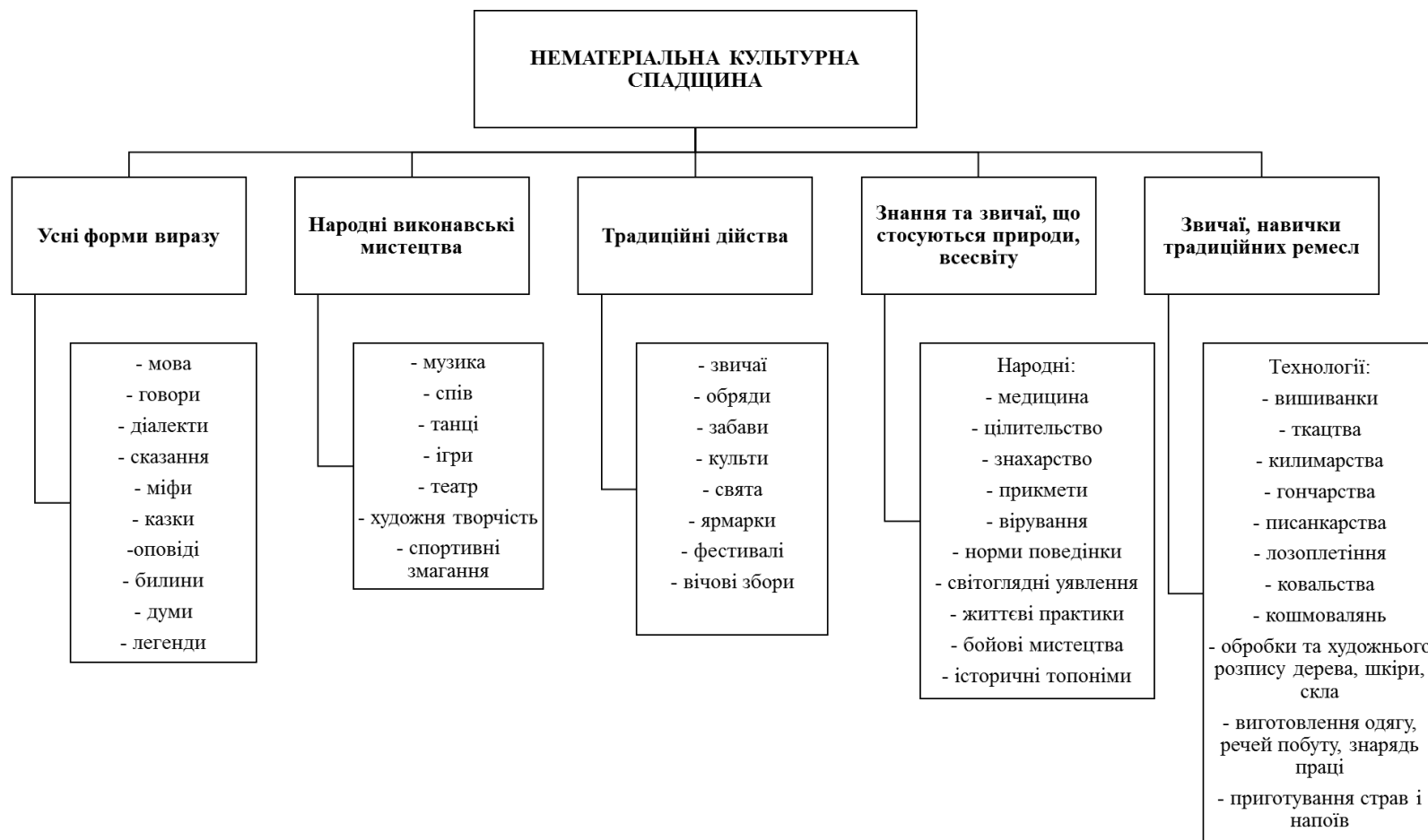

Рис. 5: Класифікація об'єктів (проявів) національної нематеріальної культурної спадщини.

Джерело: [20].

ДОДАТОК Ж

Локальні осередки побутування елементів нематеріальної культурної спадщини України (станом на 01. 09. 2020 р.)

	<i>Локальні осередки</i>	<i>Елементи нематеріальної культурної спадщини України</i>
1	п-ів Крим, місця компактного проживання кримських татар на території материкової України	– Орнамент – кримськотатарський орнамент та знання про нього
2	Вінничина	– Традиція орнаментального розпису бубнівської кераміки – Технологія виготовлення «воскових» вінків – Технологія створення клембівської сорочки «з квіткою» – Великодне гуляння «Водити Володара» в с. Розкошівка Теплицького р-ну
3	Дніпропетровщина	– Петриківський розпис – українське декоративно-орнаментальне малярство XIX-XXI ст. – Козацькі пісні Дніпропетровщини
4	Запоріжчина	– Традиція приготування ет аяклак (караїмський пиріжок з м'ясом). Досвід караїмів Мелітополя
5	Івано-Франківщина	– Традиція Косівської мальованої кераміки – Традиція гуцульської писанки – Карпатське ліжникарство – Гуцульська коляда та плеси Верховинського р-ну – Звичай виконувати танець Аркан з Ковалівкою в Печеніжинській ОТГ
6	Київщина	– Пісенна традиція с. Лука Києво-Святошинського р-ну
7	Полтавщина	– Опішнянська кераміка – Технологія виконання вишивки «білим по білому» с-ща Решетилівка – Традиції рослинного килимарства с-ща Решетилівка
8	Рівненщина	– Традиція обряду «Водіння Куста» у

		с. Сварицевичі Дубровицького р-ну – Бортництво
9	Сумщина	– Кролевецьке переборне ткацтво
10	Тернопільщина	– Борщівська народна вишивка
11	Харківщина	– Мистецтво виготовлення звукової глиняної забавки «Валківський свищик»
12	Хмельниччина	– Традиція декоративного розпису с. Самчики
13	Чернігівщина	– Олешнянське гончарство – Художнє дереворізьблення
14	Загальноукраїнський	– Культура приготування українського борщу

Джерело: розроблено автором згідно з даними [50].

**Загальна характеристика елемента НКС «Традиція приготування
ет аяклак (караїмський пиріжок з м'ясом). Досвід караїмів
Мелітополя»**

№ з/п	Назва пункту	Характеристика
1	Ареал сучасного побутування елемента нематеріальної культурної спадщини	м. Мелітополь, Запорізька обл.
2	Ареал історичного побутування елемента нематеріальної культурної спадщини	Кримський півострів
3	Носії елемента нематеріальної культурної спадщини, що мають безпосередній зв'язок з елементом НКС та вважають його частиною своєї спадщини	Представники караїмського етносу, члени національно-культурного караїмського товариства «Джамаат» м. Мелітополя Запорізької області. Майстринями виготовлення караїмського пиріжка (носіями елемента) є: <ol style="list-style-type: none"> 1. Арабаджи Олена Семенівна, 1960 р.н. 2. Вислогузова (Аттар) Наталія Данилівна, 1966 р.н. 3. Вислогузова Юлія Юріївна, 1986 р.н. 4. Єрмакова Наталія Володимирівна, 1971 р.н. 5. Єрмакова (Мангубі) Ольга Володимирівна, 1955р.н. 6. Макарова Наталія Андріївна, 1954 р.н. 7. Семікіна Юлія Володимирівна, 1986 р.н. 8. Тракай Олена Андріївна, 1986 р.н. 9. Ялпачик Олена Сергіївна, 1975 р.н. 10. Ялпачик Софія Геліївна, 1937 р.н.
4	Галузь спадщини, яку представляє елемент нематеріальної культурної спадщини	– звичаї, обряди, святкування; – інше (національна кухня караїмів)
5	Стислий опис елемента	Народні традиції найдовше зберігаються саме в національній кухні. Караїми (караї), один із найменших

за чисельністю населення етносів у світі, пронесли крізь століття і зберегли вірність своїй національній кухні з її давніми традиціями, що сягають ще хазарського періоду. Велика прихильність караїв до національних страв пояснюється не тільки їх смаковими якостями, а й національною традицією.

Рецепти караїмських страв, типові для скотарів, кочівників і землеробів, передавалися з вуст в уста, від покоління-до покоління, дійшли до наших днів. Кухарське мистецтво у караїв завжди було у пошані. З приготуванням їжі пов'язані таке повір'я: чим частіше готувати святкові страви і чим більше людей спробує їх, тим щасливішою буде господиня.

Про національну кухню караїмів сьогодні відомо більше, ніж про сам народ. Особливість караїмської кухні полягає у вживанні та поєднанні різних видів баранини з тістом. На історичній території проживання караїмів у Криму здавна уславленими були саме караїмські пиріжки з м'ясом баранини (ет айакълакъ). У Литві (Тракаї) та Польщі, де з XIV ст. проживають караїмські діаспори, ці пиріжки називають кібіни (караїмською: «къибини»).

У Мелітополі караїми оселилися в серед. XIX ст. З часом місцеві жителі познайомилися з караїмською кухнею. На сьогодні караїмські пиріжки з м'ясом є найбільш відомою стравою і кулінарної візитівкою не тільки караїмів Мелітополя, а й інших караїмських громад України, Польщі і Литви.

Мелітопольські майстрині караїмської кухні використовують наступний рецепт, який відповідає автентичному рецепту караїмського пиріжка з м'ясом:

– *виготовлення тіста*: просіяти борошно і замісити середньокруте тісто на воді з додаванням солі та дрібно нарізаного (3x5 мм) сирого баранячого курдючного жиру. Готовому тісту надають округлої форми та ставляють у прохолодне місце на 20-30 хв – «відпочити»;

– *виготовлення начинки*: м'якоть баранини дрібно рубається сікачем. До приготованого м'яса додається дрібно нарізана цибуля, сіль, перець за смаком і 3-4 ст. л. води. Отримана суміш ретельно перемішується;

– *виготовлення пиріжка*: тісто, яке «відпочило», ріжеться на шматочки та розкачується в коржики діаметром прибл. 10-12 см і товщиною 2-2,5 мм кожний. На середину коржа викладається столова ложка начинки, щільно заціпаються краї, уздовж яких робиться

		<p>«косичка» у такий спосіб: краєць тіста злегка згинається великим пальцем і тісто вдвлюється до середини пиріжка, у результаті утворюється новий край, який загинається знову – і так до кінця пиріжка. У середині пиріжка робляться наскрізні заціпи – маленькі дірочки з двох сторін для виходу пару і кращого пропікання м'яса. Далі – пиріжки бризкають підсоленою водою, укладають на змащене жиром деко і ставлять у заздалегідь прогріту до 180° духовку на 40 хв. Готові пиріжки накривають серветкою і залишають на 10-15 хв.</p> <p>Характерною особливістю автентичного рецепту караїмських пиріжків є використання курдючного жиру для листового тіста та рубленого баранячого м'яса для начинки. Тісто у караїмських пиріжків повинно бути хрустким, а начинка – дуже соковитою. Відома караїмська приказка свідчить: «Гарна господиня з тіста і м'яса спече пиріжок, а погана – з тіста зробить коржик, а м'ясо підсмажить».</p>
6	Матеріальні предмети, пов'язані з елементом нематеріальної культурної спадщини	<p>Під час приготування елемента НКС використовується кухонний інвентар (миски, ложки, ножи, дрібне сито, кухонна дошка). Випікаються пиріжки в електричних, газових духових шафах.</p> <p>На порцію з 20 пиріжків необхідно: 300 г баранячого курдючного жиру, 4 склянки борошна, 1 ч. л. солі, 700 г баранячого м'яса, 2 цибулини, 1 стакан води, сіль і перець за смаком.</p>
7	Стисле визначення стану життєздатності елемента нематеріальної культурної спадщини	<p>Середній вік членів мелітопольської караїмської громади – носіїв елемента НКС становить 40 років, інших, які є споживачами та цікавляться елементом НКС – від 3 до 95 років.</p> <p>Широта охоплення мелітопольської караїмської громади елементом НКС складає 75 осіб.</p> <p>Важливим аспектом діяльності мелітопольського національно-культурного караїмського товариство «Джамаат» є збереження нематеріальної культурної спадщини караїмів, у т. ч. рецептів національної кухні.</p> <p>Кулінарні рецепти караїмських страв стали систематично збиратися відносно нещодавно. Першовідкривачами були старійшини караїмських громад: Т. Мангубі, О. Сапак, С. Баккал, З. Гаммал, Т. Телал, Ж. Сінані, . Е. Лебедева (Сіказан), М. Хафуз, Г. Ялпачик.</p> <p>Представником Мелітопольської караїмської</p>

	<p>громади, кандидатом географічних наук, доцентом О. Арабаджи підготовлено низку наукових публікацій щодо особливостей караїмської національної кухні та збереження нематеріальної культурної спадщини караїмів. Отримані результати апробовано у 2015-2018 рр. на науково-практичних конференціях в містах 5 Продовження додатка Києві, Дніпрі, Запоріжжі, Мелітополі, Софії (Республіка Болгарія).</p> <p>У квітні 2018 р. відділом культури Мелітопольської міської ради був організований Міжрегіональний семінар-практикум «Вивчення, популяризація та збереження нематеріальної культурної спадщини регіону: досвід Мелітопольщини», де було презентовано автентичний рецепт караїмських пиріжків та проведено майстер-клас з їх виготовлення.</p> <p>Незважаючи на історичну популярність караїмської кухні, на сьогодні існує ризик зникнення автентичних рецептів виготовлення караїмських страв. У закладах харчування, у Всесвітній мережі Інтернет, у караїмських сім'ях тощо, використовується багато інтерпретованих рецептів караїмських страв, у т. ч. знаменитих караїмських пиріжків з м'ясом. Так, у борошно замість курдючного жиру додається жир яловичини або маргарин; у начинці замість баранячого м'яса використовується яловичина або куряче м'ясо; в начинку додаються картопля, овочі, гриби тощо. Всі ці кулінарні вироби презентуються як караїмські пиріжки з м'ясом.</p>
--	---

Джерело: [53].

Рис. 6: Основні цілі Стратегії розвитку туризму Запорізької області на 2021-2027 рр.

Джерело: розроблено автором згідно з даними [66].

Рис.6: Варіант логотипу Запорізької області № 1: Булава і сонце.

Рис. 7: Варіант логотипу Запорізької області № 2: Щит і лінії.

Рис. 8: Варіант логотипу Запорізької області № 3: Булава, сонце, компас.

Джерело: [42].